

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญที่มุ่งศึกษารูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร รวมทั้งเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคม ที่มีผลต่อรูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลและมีผลการศึกษานำเสนอเป็น 3 ตอนดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ลักษณะทั่วไปของชุมชน

ตอนที่ 2 รูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร

2.1 รูปแบบการเรียนรู้ด้านอาชีพของเกษตรกร

2.2 ระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร

2.3 ความสัมพันธ์ของรูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร

ตอนที่ 3 เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อรูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร

3.1 เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร

3.2 เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อรูปแบบการเรียนรู้ของเกษตรกร

3.3 เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร

ตอนที่ 1 ลักษณะทั่วไปของชุมชน

ลักษณะทางกายภาพ

บ้านห้วยบง หมู่ที่ 7 ตำบลป่าเซ่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เป็นหนึ่งในจำนวน 8 หมู่บ้านของตำบลป่าเซ่า ตั้งอยู่บนที่ราบและที่ราบลุ่มฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักของจังหวัดอุดรธานี ห่างจากทางหลวงหมายเลข 11 สายเด่นชัย-พิษณุโลก

ประมาณ 3.5 กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดอุตรดิตถ์ประมาณ 14 กิโลเมตร มีที่ตั้งและอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับบ้านไร่พระ หมู่ที่ 7 ตำบลคู้ดตะเภา
ทิศใต้	ติดกับบ้านไผ่ใหญ่ หมู่ที่ 6 ตำบลหาดกรวด
ทิศตะวันออก	ติดกับบ้านเด่นกระต่าย หมู่ที่ 11 ตำบลผาจุ และพื้นที่บางส่วนของตำบลน้ำพี อำเภอกองแสนขัน
ทิศตะวันตก	ติดกับกะโล่ หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 5 ตำบลป่าเช่า

แยกจากทางหลวงหมายเลข 11 ทางเข้าหมู่บ้านเป็นถนนดินลูกรังโดยตลอด ในอดีตใช้การได้ดีเฉพาะฤดูอื่น ยกเว้นฤดูฝน ปัจจุบันได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นจนสามารถใช้การได้สะดวกตลอดปี เส้นทางภายในหมู่บ้านติดต่อกันได้ทั่วถึงรวมทั้งกับหมู่บ้านข้างเคียง ถนนบางช่วงในหมู่บ้านได้รับการปรับปรุงให้เป็นถนนคอนกรีตและลาดยาง ซึ่งทำให้การติดต่อกันได้สะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น ทางด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านยังมีร่องรอยของลำห้วยบง (ที่มาของชื่อหมู่บ้าน) ซึ่งเคยเป็นสายน้ำสายหนึ่งที่ไหลลงสู่บึงกะโล่ แต่ปัจจุบันได้ถูกบุกรุกเป็นที่ทำกินและพื้นที่เหลือบางส่วนก็ตื้นเขินมาก นับเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การไหลของน้ำ ในฤดูฝนเปลี่ยนทิศทางไปจากเดิม

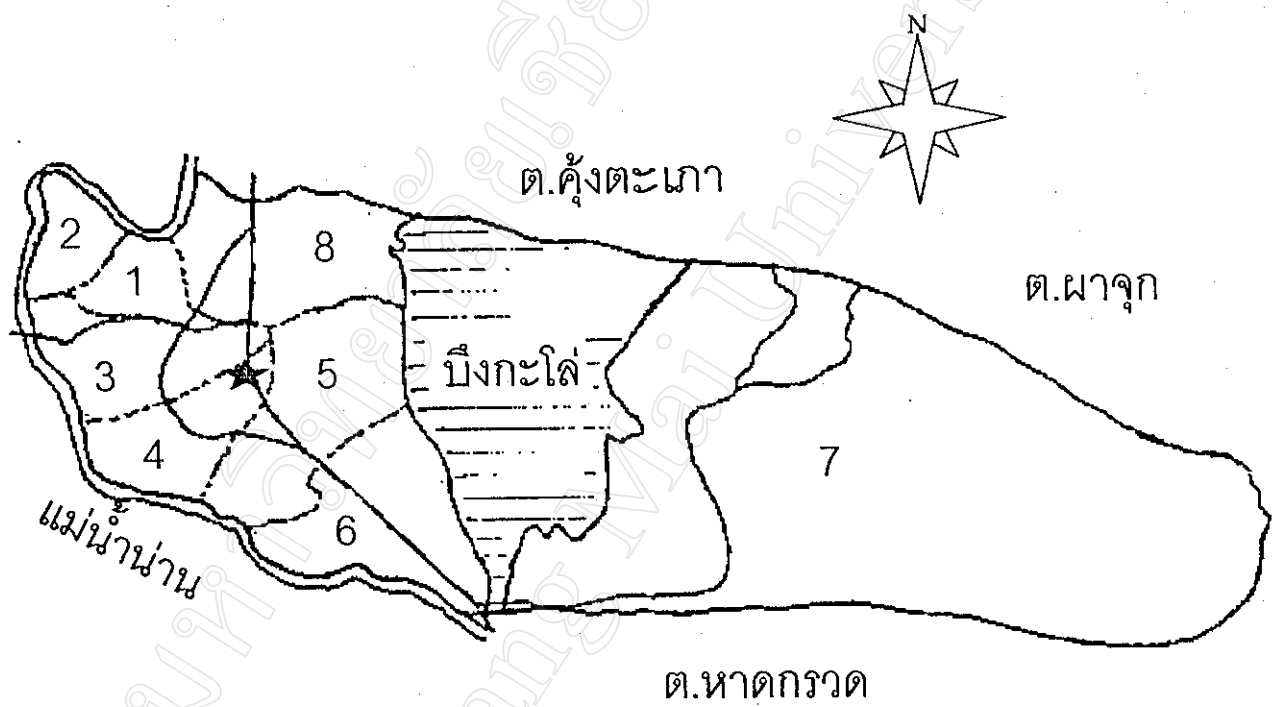
พื้นที่เพื่อการเกษตรของบ้านห้วยบงแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ บริเวณที่อยู่ชายบึงกะโล่เป็นที่ราบลุ่ม อีกส่วนหนึ่งเป็นที่ราบบริเวณด้านทิศใต้ของหมู่บ้าน การประกอบอาชีพการเกษตรของหมู่บ้าน เป็นแบบเกษตรที่อาศัยน้ำฝนมาโดยตลอด ปริมาณและคุณภาพของผลผลิตขึ้นกับปริมาณน้ำฝนในแต่ละปี แหล่งน้ำตามธรรมชาติของหมู่บ้านมีจำนวน 2 แหล่งคือ บึงกะโล่ พื้นที่ประมาณ 2,000 ไร่ กับอ่างเก็บน้ำห้วยน้ำจาง (มีน้ำไม่ตลอดปี) ปี พ.ศ. 2540 เป็นปีแรกที่เกษตรกรสามารถทำนาปรังได้ (บริเวณชายบึงกะโล่) โดยได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการในด้านเครื่องสูบน้ำและพันธุ์ข้าว ส่วนแหล่งน้ำกินน้ำใช้ของหมู่บ้าน แต่ละบ้านขุดบ่อน้ำไว้ใช้ในครอบครัว ด้วยการไถและเปลี่ยนเป็นการใช้ปั้มน้ำสูบน้ำขึ้นมาแทนตามลำดับ ปัจจุบันบ่อน้ำใช้ของแต่ละบ้านลดบทบาทลงไปเนื่องจากทางราชการได้สร้างประปาหมู่บ้านขึ้นด้วยกันถึง 2 จุด ทำให้รูปแบบและวิธีการใช้น้ำดื่มน้ำใช้ของคนในหมู่บ้านเปลี่ยนไป

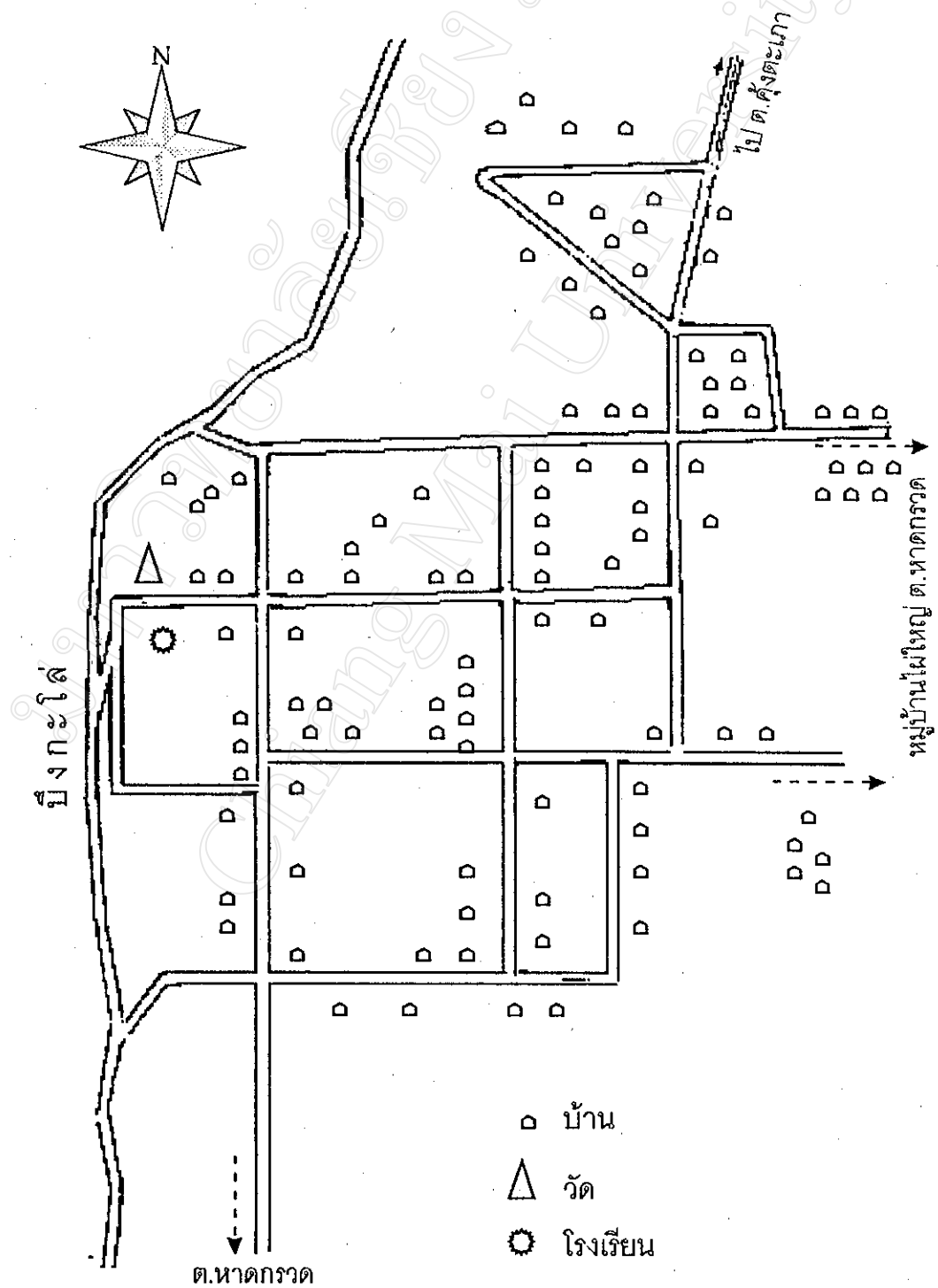
แผนภาพ 2 ที่ตั้งอำเภอเมืองอุดรดิตถ์และตำบล

แผนภาพ 3 เขตพื้นที่ตำบลป่าเซ่าและหมู่บ้าน

แผนภาพ 4 เขตพื้นที่หมู่บ้านห้วยบง หมู่ที่ 7 ตำบลป่าเซ่า อำเภอเมืองอุดรดิตถ์

สามารถจำแนกพื้นที่ของหมู่บ้านห้วยบง ซึ่งมีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 13,485 ไร่ ได้ ดังนี้คือ เป็นที่อยู่อาศัยและชุมชน จำนวน 798 ไร่ พื้นที่นาข้าวจำนวน 3,970 ไร่ พื้นที่พืชไร่ จำนวน 3,019 ไร่ พื้นที่ไม้ผล ไม้ยืนต้นจำนวน 735 ไร่ พื้นที่ปลูกพืชผัก-ไม้ดอกจำนวน 110 ไร่ พื้นที่สาธารณะจำนวน 3,841 ไร่ และพื้นที่ว่างที่เป็นป่าไม้จำนวน 1,012 ไร่ (เอกสารแนวทางการ พัฒนาการเกษตรระดับหมู่บ้าน สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองอุดรดิตถ์, 2540)

ลักษณะการตั้งบ้านเรือน การตั้งบ้านเรือนของหมู่บ้านค่อนข้างเป็นระเบียบ เป็นสัดเป็นส่วน มีการกระจายออกไปจากแผนผังหมู่บ้านก็เพียงเล็กน้อยเท่านั้น โดยเฉพาะครอบครัว ที่อพยพเข้ามาอยู่เพิ่มเติมภายหลัง ครัวเรือนที่เป็นเครือญาติเดียวกันจะอยู่ใกล้ ๆ กัน ลักษณะของการสร้างบ้านยังไม่แตกต่างกันมากนัก ส่วนใหญ่เป็นบ้านชั้นเดียวและที่สำคัญที่บ่งบอกของการเป็นหมู่บ้านที่ค่อนข้างเป็นชนบทก็คือ ระหว่างบ้านต่อบ้านยังไม่เป็นรั้วลวดหนามหรือคอนกรีต แต่เป็นเพียงแนวรั้วต้นไม้ ที่สามารถเดินเข้าออกติดต่อกันได้ทุกด้าน จากบ้านหนึ่งหรือกลุ่มบ้านหนึ่ง ไปสู่อีกกลุ่มบ้านหนึ่งอย่างสะดวกสบาย มีสถานที่สำคัญ ๆ ของหมู่บ้านคือ วัด โรงเรียน ประถมศึกษา ศูนย์เด็กเล็ก ที่อ่านหนังสือพิมพ์ ศาลาประชาคม ธนาคารข้าวและประปาหมู่บ้าน

เส้นทางคมนาคม จากแผนที่ 4 จะเห็นว่าหมู่บ้านห้วยบง สามารถเดินทางติดต่อกับที่ตั้งตำบลป่าเซ่าและตัวจังหวัดโดยอาศัยทางหลวงหมายเลข 11 สายเด่นชัย-พิษณุโลก ติดต่อกับหมู่บ้านป่อพระ ตำบลคู้ดตะกั่ว ได้สะดวกทางด้านทิศตะวันออกและติดต่อกับหมู่บ้านไผ่ใหญ่ ตำบลหาดกรวดได้สะดวกทางด้านทิศใต้ กล่าวโดยสรุปคือ การติดต่อทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้านมีความสะดวกเป็นอย่างมาก

ประวัติชุมชน

หมู่บ้านห้วยบงเดิมเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของหมู่ที่ 5 ตำบลป่าเซ่า พื้นที่ดังกล่าวในอดีตเป็นป่าที่บริเวณเขตป่าสงวน มีต้นไม้มากมายหลายชนิด เช่น คาง เต็ง แดง ราง ประดู่ ไม้ และป่าพง มีลำห้วยใหญ่ที่ไหลลงสู่บึงกะโล่อยู่ทางทิศตะวันออก ชื่อห้วยบง ตั้งชื่อตามไม้บง ซึ่งเป็นไม้ชนิดหนึ่ง มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่ชุกชุมมาก เช่น หมูป่า เก้ง เสือ นกต่าง ๆ เป็นต้น ต่อมาเมื่อจำนวนประชากรของแต่ละหมู่บ้านเพิ่มขึ้น รวมทั้งหมู่บ้านใกล้เคียงของตำบลป่าเซ่า และตำบลอื่น ๆ ด้วย ได้มีการแสวงหาที่ทำกินใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น มีการเคลื่อนย้ายแบบชั่วคราวเฉพาะ

ฤดูกาลเข้าไปปลูกเบิดด้วยการถางป่าเพื่อทำไร่ข้าวโพดและถั่วเขียว (พ.ศ. 2464) สภาพการหักล้างถางพงในสมัยนั้น ชาวบ้านผู้อาวุโสบอกว่าทำด้วยความลำบากมาก การครอบครองที่ดินเป็นแบบจับจองกันเอง ใครขยันมากก็สามารถจับจองได้มากและเรียกพื้นที่ที่รอบบริเวณนั้นว่า "ห้วยบง" ซึ่งได้กลายเป็นชื่อของหมู่บ้านจนถึงปัจจุบัน ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านห้วยบงแบ่งได้เป็น 3 ระยะได้แก่ ระยะเริ่มบุกเบิก ระยะการจัดแบบแผนหมู่บ้าน และระยะการแยกตัวเป็นหมู่บ้านที่สมบูรณ์

บ้านห้วยบงระยะเริ่มบุกเบิก (อดีต - พ.ศ. 2502)

ผู้อาวุโสของหมู่บ้านจำนวน 3 คน เล่าให้ฟังถึงสภาพการเข้ามาทำมาหากินบริเวณบ้านห้วยบงว่า ในอดีตบริเวณห้วยบงเป็นพื้นที่ที่ถูกจับจอง และบุกเบิกเพื่อใช้ในการขยายพื้นที่การเกษตร เฉพาะฤดูฝนของชาวบ้านหมู่บ้านใกล้เคียงเท่านั้น การสร้างที่พักอาศัยเป็นเพิงพักหรือกระท่อมแบบชั่วคราว เมื่อหมดฤดูเพาะปลูกพื้นที่เพาะปลูกจะถูกทิ้งไว้และจะมีการกลับเข้ามาเพาะปลูกใหม่ในฤดูฝนของทุก ๆ ปี

พ.ศ. 2464 เริ่มมีกลุ่มชาวบ้านหมู่บ้านใกล้เคียงจำนวน 5 ครอบครัว อพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย ณ บริเวณห้วยบงเป็นกลุ่มแรกและค่อย ๆ อพยพมาตั้งบ้านเรือนกันมากตามลำดับ พ.ศ. 2496 ได้มีชาวบ้านอพยพเข้ามาเพิ่มขึ้นเป็น 10 ครอบครัว พ.ศ. 2498 เป็นช่วงเวลาที่มีการตัดไม้ไปใช้สำหรับทำเป็นพื้นของโรงงานน้ำตาลไทย ตำบลวังกะพือ อำเภอเมือง เป็นโรงงานน้ำตาลของรัฐบาลซึ่งตั้งอยู่ห่างไปทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ประมาณ 20 - 25 กิโลเมตร ชาวบ้านเรียกพื้นที่เป็นชื่อเพลิงนี้ว่า "พื้นหลา" หมายถึงความยาวของพื้นที่ตัดเท่ากับหนึ่งหลาหรือสามฟุต นอกจากพื้นที่ใช้สำหรับโรงงานน้ำตาลแล้ว ไม้ยังถูกนำไปใช้ ทำไม้หมอนรางรถไฟและพื้นของรถจักรไอน้ำในสมัยนั้นอีกด้วย ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มจากเดิมด้วยการเป็นลูกจ้างตัดฝืน โยนพื้นและไม้หมอน ส่วนไม้ที่ชาวบ้านนำมาใช้ปลูกสร้างบ้านเรือนนับว่าเป็นส่วนน้อยเท่านั้น เมื่อป่าไม้ส่วนใหญ่ได้ถูกตัดนำไปใช้ประโยชน์ดังกล่าวแล้ว ยิ่งทำให้การจับจองบุกเบิกที่ดินผืนใหม่ เพื่อทำเป็นไร่ข้าวโพดและถั่วเขียว สามารถทำได้สะดวกยิ่งขึ้น พ.ศ. 2501 ปรากฏว่าจำนวนครัวเรือนที่อพยพมาเพิ่มรวมเป็น 30 ครอบครัว

เนื่องจากพื้นที่ทำกินเป็นหน้าดินใหม่ การเพาะปลูกทำไร่ถั่วและข้าวโพดจึงได้ผลดี การช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการเพาะปลูกมีค่อนข้างสูง โดยเฉพาะในหมู่เครือญาติ

เครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิตยังคงใช้แบบดั้งเดิม อาศัยแรงงานคนและสัตว์ ผลผลิตซึ่งเป็นพืชไร่ จะใส่เกวียนเพื่อไปขนถ่ายลงเรือไปขายในเมือง (แม่น้ำน่านอยู่ห่างจากหมู่บ้าน 6 กิโลเมตร)

บ้านห้วยบงระยะการจัดแบบแผนหมู่บ้าน (พ.ศ. 2503 - 2525)

พ.ศ. 2503 ได้มีผู้นำคนหนึ่งซึ่งเป็นตำรวจ และเป็นครอบครัวหนึ่งที่ย้ายเข้ามาอาศัยในหมู่บ้าน ดำเนินการประสานงานกับนายอำเภอ เพื่อจัดแผนผังของหมู่บ้าน แบ่งที่ดิน เป็นที่สำหรับปลูกบ้านเรือนอยู่อาศัยครอบครัวละ 5 ไร่ ที่ดินสำหรับทำนาทำไร่ครอบครัวละ 30 ไร่ ผู้อาวุโสเล่าว่า "ที่ดินสำหรับทำนาทำไร่ นั้นแล้วแต่ความสมัครใจ เขาหรือไม่เขาก็ได้ ถ้าเขาก็บุกเบิกเอาเอง" การครอบครองที่ดินจึงแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนที่ดินที่เป็นที่ปลูกบ้านเรือน อยู่ตอนกลางของหมู่บ้าน ซึ่งมีการแบ่งเป็นสัดส่วน มีถนนหลายสายเชื่อมติดต่อกันอย่างทั่วถึง ส่วนที่ดินที่เป็นที่ทำนาทำไร่ จะอยู่บริเวณทางทิศตะวันออกและทิศใต้ของหมู่บ้าน นับได้ว่าปีนี้เป็นจุดเริ่มของหมู่บ้านที่มีทางราชการเข้ามาเกี่ยวข้อง เวลาต่อมาชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างวัดในพื้นที่ที่เตรียมไว้ประมาณ 52 ไร่ ตั้งชื่อวัดว่า "วัดทุ่งเศรษฐี" และได้สร้างโรงเรียนประถมศึกษา ขึ้นชื่อ "โรงเรียนวัดทุ่งเศรษฐี" เพราะตั้งอยู่ในเนื้อที่ของวัด เมื่อชุมชนห้วยบงเริ่มมีคนอยู่อาศัยกันมากขึ้น และมีแบบแผนการเป็นหมู่บ้านชัดเจนกว่าเดิม ทางราชการโดยกำนันตำบลป่าเซ่า ได้ส่ง ผู้ดูแลชุมชนห้วยบงจำนวน 2 คนตามลำดับคือ นายหล้า เลี้ยงประเสริฐ และนายลำไย ดิษฐรัฐ เข้ามาทำหน้าที่คล้ายผู้ใหญ่บ้านเป็นการชั่วคราว มีรถแทรกเตอร์จากในเมืองมาช่วยทำถนนเข้าหมู่บ้าน ทำให้การเดินทางเข้าออกหมู่บ้าน ที่เดิมต้องอาศัยเรือพายข้ามบึงกะโล่ ที่นับว่าสะดวกที่สุดเปลี่ยนแปลงไปหันมาใช้ทางถนนกันมากขึ้น (สังเกตได้จากชาวบ้านยังมีเรือพายใช้กันอยู่ และบางส่วนได้ถูกทิ้งไว้บริเวณบ้าน)

จากที่ได้มีการปรับระบบที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัยและที่ดินเพื่อการทำกินแล้ว ทำให้ระบบของหมู่บ้านเข้ารูปเข้ารอยมากขึ้น ที่ดินเพื่ออยู่อาศัยและที่ทำกินแยกส่วนอย่างเห็นได้ชัด ระบบการผลิตของหมู่บ้านเปลี่ยนไปคือ มีการปรับที่ไร่ให้เป็นที่นาเพิ่มขึ้นเพราะที่อยู่อาศัยเป็นที่อยู่ค่อนข้างถาวรไม่ต้องเดินทางกลับภูมิลำเนาเดิม ความสัมพันธ์ทางสังคมมองได้ชัดเจนกว่าแต่ก่อน การร่วมมือร่วมใจกันสร้างวัดสร้างโรงเรียน เพื่อเป็นศูนย์รวมของหมู่บ้านและเพื่อบุตรหลานจะได้รับการศึกษา

บ้านห้วยบงระยะการแยกตัวเป็นหมู่บ้านที่สมบูรณ์ (พ.ศ. 2526 - ปัจจุบัน)

พ.ศ. 2526 มีพระราชกำหนดแยกชุมชนห้วยบงออกจากหมู่ที่ 5 เป็นหมู่บ้านห้วยบง หมู่ที่ 7 ตำบลป่าเซ่า แต่งตั้งนายต่วน กรรณิกา เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหลายคนตามลำดับคือ นายจินดา มาสวด (ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน) นายจง เขี่ยมสกุลนิล (ลาออก) นายแจ้ว บุญมา (เกษียณ) และนายวิรัช คำน้อย (จนถึงปัจจุบัน) พ.ศ. 2530 มีไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้าน พ.ศ. 2534 วันที่ 31 พฤษภาคม 2534 นับเป็นพระมหากษัตริย์คุณเป็นต้นพันแก่ชาวตำบลป่าเซ่า และชาวบ้านห้วยบง ที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรและพระราชทาน พระราชดำริในการพัฒนาบึงกะโล่ เพื่อเป็นแหล่งกักเก็บน้ำ แหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและอนุรักษ์พันธุ์นกที่หายาก พ.ศ. 2536 มีน้ำประปาหมู่บ้านช่วยให้ชาวบ้านมีน้ำอุปโภคและบริโภคสะดวกสบายยิ่งขึ้น และปัจจุบันมีถนนทางหลวงหมายเลข 11 สายเด่นชัย - พิษณุโลก ตัดผ่านห่างจากหมู่บ้านเพียง 3 กิโลเมตรเศษ และทุกปีหน่วยงานเร่งรัดพัฒนาชนบทจะเข้าปรับปรุงถนนทางเข้าหมู่บ้านและในหมู่บ้าน ทำให้การติดต่อกับภายนอกหมู่บ้านทำได้สะดวกและรวดเร็ว

หลังจากที่ทางราชการได้ประกาศให้หมู่บ้านห้วยบง เป็นหมู่บ้านที่สมบูรณ์ของระบบทางการ มีผู้นำเป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและมีการรวมการ อบต. จำนวน 2 คน คนในหมู่บ้านมีการติดต่อประสานงานกับสังคมภายนอกสะดวกมากยิ่งขึ้น มีถนนใหญ่ตัดผ่านใกล้หมู่บ้าน มีสาธารณูปโภค ได้แก่ ไฟฟ้า และระบบน้ำประปาหมู่บ้าน วิถีชีวิตชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ระบบการผลิตเป็นการผลิตเพื่อขายมากขึ้นการช่วยเหลือในด้านการผลิตเปลี่ยนรูปแบบเป็นจ้างมากขึ้นตามลำดับ ความสัมพันธ์ทางสังคมของหมู่บ้านลดลง จะยังมีอยู่บ้างเพียงในหมู่เครือญาติและงานประเพณีวันสำคัญ ๆ ทางพุทธศาสนาของหมู่บ้าน

โครงสร้างทางสังคม

จำนวนประชากรของหมู่บ้านห้วยบง หมู่ที่ 7 ตำบลป่าเซ่า อำเภอเมืองมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 551 คน เป็นชาย 268 คน เป็นหญิง 283 คน จำนวนครัวเรือน 160 ครัวเรือน โดยจำแนกเป็นช่วงอายุต่าง ๆ ดังนี้ (นับถึงกรกฎาคม 2540 เอกสารการสำรวจของอนามัยตำบลป่าเซ่า)

ตาราง 1 จำนวนประชากรแยกตามเพศและช่วงอายุ

ช่วงอายุ	0-14	15-29	30-49	50-74	75 ขึ้นไป	รวม
เพศ						
ชาย	68	71	87	36	6	268
หญิง	58	83	99	40	3	283
รวม	126	154	186	76	9	551
ร้อยละ	22.87	27.95	33.76	13.79	1.63	-

ประชากรของชุมชนส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 30 - 49 ปี ซึ่งเป็นวัยกำลังทำงานรองลงมาคือ วัยรุ่น ช่วงอายุ 15 - 29 ปี

ในด้านการศึกษา มีโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเมืองอุดรดิตถ์ 1 โรงเรียน เปิดสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีจำนวนนักเรียนทั้งสิ้น 102 คน จำนวนครู 9 คน นอกจากนี้ยังมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจำนวน 1 ศูนย์ เจ้าหน้าที่ดูแล 2 คน เด็กเล็ก 15 คน ส่วนระดับการศึกษาของคนในหมู่บ้านห้วยบง มีดังต่อไปนี้ (แหล่งข้อมูล จปฐ. 1, 2540)

ตาราง 2 ระดับการศึกษาของประชากร

ระดับการศึกษา	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่า ป.4	150	27.22
ป.4	173	31.40
ป.6	130	23.59
ม.1 - 3	68	12.34
สูงกว่า ม.3	30	5.45
รวม	551	100

การศึกษาของประชากรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 31.40) มีการศึกษาระดับชั้น ป.4 รองลงมา (ร้อยละ 27.22) มีการศึกษาด้านต่ำกว่า ป.4 และ (ร้อยละ 23.59) มีการศึกษาระดับชั้น ป.6 ส่วนประชากรที่มีการศึกษาสูงกว่า ม.3 มีเพียง 30 ร (ร้อยละ 5.45)

ครอบครัวและเครือญาติของหมู่บ้านห้วยบง มีพื้นฐานมาจากตระกูลที่อพยพเข้ามาอยู่ในรุ่นแรก ๆ จำนวน 3 - 4 ตระกูลด้วยกัน ได้แก่ ตระกูลอุ่มมาก ดิษฐรัฐ เลี้ยงประเสริฐ ต้นจาง และข้าทาสทาส ครอบครัวของตระกูลดังกล่าวเริ่มจากครอบครัวเดี่ยวแล้วค่อย ๆ ขยายตัวจนกลายเป็นครอบครัวขยาย อีกทั้งมีการแต่งงานกันระหว่างตระกูล เกิดความผูกพันระหว่างเครือญาติอย่างกว้างขวาง และต่อมาภายหลังก็มีตระกูลอื่น ๆ อพยพเข้ามาอยู่ ได้มีการแต่งงานกับคนในตระกูลดั้งเดิมเพิ่มขึ้น ทำให้เครือญาติในระดับคนรุ่นชั้นลูกหลานมีความเชื่อมโยงกันสูงมากขึ้นตามลำดับ การแต่งงานกับคนภายนอกหมู่บ้านส่วนมากเป็นคนที่ออกไปขายแรงงานและขายบริการโดยเฉพาะที่กรุงเทพฯ

โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

จากเอกสารแนวทางการพัฒนาการเกษตร สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองอุดรดิตถ์ ปี 2540 ชาวบ้านห้วยบงส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตรเป็นหลัก ได้แก่ การทำนา ทำไร่

ทำสวนผลไม้ ทำสวนป่าไม้ยืนต้นเศรษฐกิจ การเลี้ยงสัตว์ มีครัวเรือนเกษตรกรจำนวน 142 ครัวเรือน (ร้อยละ 88.75)

การถือครองที่ดิน ชาวบ้านหรือเกษตรกรจะมีที่ดินทำกินเป็นของตนเองค่อนข้างสูง โดยเฉลี่ย 10.15 ไร่ต่อครัวเรือน แต่การทำประโยชน์จากที่ดินยังมีข้อจำกัดที่สำคัญคือ ทุนในการดำเนินการ ปริมาณน้ำฝน ค่าแรงงาน และอื่น ๆ ทำให้บางฤดูกาลที่ดินบางส่วนอาจถูกปล่อยทิ้งไว้หรือให้ผู้ที่มีที่ดินจำนวนน้อยกว่าเช่าทำกิน ส่วนการขายหรือเปลี่ยนมือผู้ถือครองที่ดินมีอยู่บ้างแต่ค่อนข้างน้อยมาก

ในอดีตที่ดินยังไม่เสื่อมคุณภาพและฝนตกต้องตามฤดูกาล เกษตรกรเริ่มใช้ที่ดินปลูกพืชไร่ ได้แก่ ถั่วเขียว งา ข้าวโพด ข้าวฟ่าง เป็นต้น อาศัยระบบการผลิตแบบดั้งเดิมปราศจากเทคโนโลยีที่ทันสมัย ปลอดภัยและมีผลผลิตดี เมื่อได้ผลผลิตก็นำไปขายในเมือง ต่อมาชาวบ้านได้ปรับที่ที่เคยทำไร่ให้เหมาะสมในการทำนามากขึ้น จึงเกิดอาชีพการทำนาและทำไร่ผสมผสานกันไป รายได้ของหมู่บ้านที่เคยได้จากการขายผลผลิตจากไร่เพียงอย่างเดียว ก็เริ่มมีรายได้จากการขายข้าวอีกทางหนึ่งด้วย และปัจจุบันรายได้หลักของเกษตรกรเกิดจากข้าว ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตตามสภาพแวดล้อม ที่ปรับเปลี่ยนไปเช่นเดียวกัน ลุงจง เอี่ยมสกุลนิล เล่าว่า "อดีตเคยทำไร่ถั่วเขียว งา ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ดินดี พืชที่ปลูกออกงามไม่ต้องใส่ปุ๋ยและฉีดยา ปัจจุบันมีคนทำไร่กันน้อยลงเพราะฝนแล้งทั้งช่วงทำให้พืชไร่เสียหายไม่มีคุณภาพ ทำให้ขาดทุนอยู่เสมอ ๆ ส่วนการทำนาเดิมนั้นทำนาดำก็เปลี่ยนเป็นทำนาหว่านกันหมด" ทั้งนี้ก็เพราะการทำนาหว่านมีความสะดวกสบายมากกว่า

นอกจากการทำนาทำไร่แล้ว เกษตรกรบางส่วนได้พยายามที่จะหารายได้เสริมด้วยการเลี้ยงวัวพันธุ์เนื้อ เลี้ยงหมู เลี้ยงปลา ปลูกสวนป่าไม้ยืนต้นเศรษฐกิจ เช่น ยูคาลิปตัส สัก ปลูกไม้ดอก (ดาวเรือง) และเลี้ยงผึ้ง เป็นต้น อีกส่วนหนึ่งจะออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้านเมื่อหมดฤดูกาลเพาะปลูก

ตาราง 3 จำนวนเครื่องจักรเครื่องยนต์และรถ

ชนิดของเครื่องจักรเครื่องยนต์	จำนวน / เครื่อง
รถบรรทุก 10 ล้อ	2
รถกระบะ 4 ล้อ	10
รถอีแต๋น	22
รถแทรกเตอร์	1
รถไถนาเดินตาม	93
รถจักรยายนต์	116
รถจักรยาน 2 ล้อ	115
เครื่องสูบน้ำ	70

แหล่งข้อมูล : เอกสารแนวทางการพัฒนาการเกษตร สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองอุดรดิตถ์
ปี 2540

จากจำนวนเครื่องจักรเครื่องยนต์ ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญต่อการผลิตของเกษตรกรสามารถมองได้ 3 ส่วนด้วยกันคือ ส่วนแรกคือ มองในแง่ของความพร้อมของเครื่องมือของเกษตรกร ว่ามีความพร้อมมากน้อยเพียงใด ในภาพรวมทั้งหมู่บ้าน และประการที่สอง มองในแง่ของการจ้างหรือการเพิ่มทุนในระบบการผลิตของเกษตรกรที่ยังไม่มีเครื่องจักรเครื่องยนต์ ดังกล่าว

ตาราง 4 รายได้คนในชุมชน

ลำดับที่	ที่มาของรายได้	ร้อยละ
1	ทำนา	30
2	ทำไร่	20
3	เลี้ยงสัตว์	15
4	ทำสวน	10
5	ประมง	10
6	รับจ้าง	10
7	อื่น ๆ	5

แหล่งข้อมูล : เอกสารแนวทางการพัฒนาการเกษตร สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองอุดรดิตถ์
ปี 2540

ภาพรวมของรายได้มาจากภาคเกษตรเป็นหลักคือ การทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ตามลำดับ ส่วนรายได้นอกภาคเกษตรมีน้อยมาก จะได้จากการรับจ้างและค้าขายไม่กี่ครัวเรือนเท่านั้น

ในส่วนขององค์กรทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านเกิดขึ้นจากการได้รับการสนับสนุนจากทางราชการโดยตรงและเกิดจากการรวมตัวของชาวบ้านเอง กลุ่มทางการได้แก่ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มส่งเสริมการเกษตร กลุ่มยุวเกษตรกร กลุ่มลูกค้า ธกส. กลุ่มเกษตรกรผู้นำ และกลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการของทางราชการต่าง ๆ เช่น โครงการปรับโครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตร (คปร.) โครงการไร่นาสวนผสม เป็นต้น

วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี

สถาบันทางศาสนายังมีความสำคัญในการเป็นศูนย์กลางทางด้านจิตใจ วัฒนธรรมประเพณีของหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันสถานการณ์ที่ปรากฏอยู่ในชุมชน ขนบหลายแห่งพบว่า จำนวนพระสงฆ์บางวัดมีเหลือไม้ก็รูป บางวัดกลายเป็นวัดร้างเป็นเวลานาน ทำให้เมื่อมีกิจกรรมสำคัญ ๆ ทางพุทธศาสนา ชาวบ้านจำเป็นต้องไปนิมนต์พระสงฆ์จากวัดอื่นใกล้เคียงมาสมทบอยู่เสมอ วัดประจำหมู่บ้านห้วยบงชื่อว่า วัดทุ่งเศรษฐี ปัจจุบันมีพระ 1 รูป สามเณร 1 รูป

นอกจากวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีทางด้านศาสนาพุทธ ที่ยังคงปฏิบัติสืบต่อเนื่องกันมา จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านหลายคนทำให้ทราบว่า ชาวบ้านยังมีความเชื่อต่อสิ่งเหนือธรรมชาติในหลาย ๆ เรื่องด้วยกัน ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ การมีศาล "เจ้าพ่อปู่" หรือ "เจ้าพ่อ" อยู่ถึง 3 แห่งด้วยกัน โดยมีศาล "ปู่ไล่" (เจ้าพ่อบึงกะไล่) ตั้งอยู่ปากทางเข้าหมู่บ้านและเป็นศาลที่มีชาวบ้านสักการะบูชามากที่สุด ศาล "ปู่ดาบฟ้า" (เจ้าพ่อดาบฟ้า) ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน สำหรับเจ้าพ่อดาบฟ้าจะมีการทรงและอาบน้ำเจ้าพ่อ ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ของทุกปี และสุดท้ายคือ ศาล "เจ้าพ่อดาบทอง" ซึ่งอยู่ ณ. วัดทุ่งเศรษฐี ชาวบ้านบางส่วนยังอาศัยหมอน้ำมนต์ เสกเป่า สะเดาะเคราะห์ต่อชะตา เมื่อยามที่เดือดร้อนและไม่สบายกายและใจ หมอน้ำมนต์ที่ชาวบ้านให้ความนับถือมากที่สุดคนหนึ่งคือ คุณลุงเปี้ย สุวรรณทา

สำหรับวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการผลิตคือ การทำขวัญข้าวในช่วงข้าวตั้งท้องจะออกรวง และการทำขวัญข้าวระดับหมู่บ้าน หลังการเก็บเกี่ยวของทุกปีซึ่งหากปีใดได้ผลผลิตดี ความสนุกสนานและจำนวนชาวบ้านที่มาร่วมงานจะมีมาก

การเมืองการปกครองและการตัดสินใจ

ในระดับครอบครัว ลักษณะครอบครัวของชาวบ้านห้วยบง เริ่มจากครอบครัวที่มีพ่อแม่ลูกเป็นครอบครัวเดี่ยว เมื่อมีการแต่งงานลูกชายหรือลูกสาวจะแยกครอบครัว มาสร้างบ้านใหม่ใกล้กับพ่อแม่ แต่ก็มีบ้างที่ฝ่ายชายต้องไปอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายหญิง ทั้งนี้ขึ้นกับความเหมาะสมเป็นสำคัญ จากครอบครัวเดี่ยวปรับเปลี่ยนเป็นครอบครัวขยายเมื่อมีบุตรหลานเพิ่ม โดยเฉลี่ยครอบครัวหนึ่งประมาณ 4 - 6 คน

ครอบครัวเดียว พ่อมีอำนาจและบทบาทเป็นผู้นำในการตัดสินใจ และการเข้าร่วมกิจกรรมของหมู่บ้าน เช่น การทำงานในนาไร่ ดูแลสัตว์เลี้ยง การซ่อมสร้างบ้านเรือน การถ่ายทอดด้านอาชีพแก่บุตรหลาน เป็นต้น ส่วนแม่มีหน้าที่ช่วยงานอาชีพของครอบครัว รับผิดชอบงานบ้าน เลี้ยงดูและอบรมลูก กรณีที่ลูกชายลูกสาวโตมากพอแล้วจะมีการแบ่งหน้าที่ภาระงาน ที่ จะรับผิดชอบทั้งในงานอาชีพและงานบ้าน

ครอบครัวขยาย หน้าที่การดูแลลูกหลานตกเป็นภาระของผู้อาวุโส ที่เป็นปู่ย่า ตายาย ช่วยเลี้ยงดูเด็ก ๆ ที่เป็นหลาน รวมทั้งการถ่ายทอดกลุ่มเคลาปลูกฝังศีลธรรม ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม ตลอดจนกระทั่งเรื่องเกี่ยวกับอาชีพ

ในระดับหมู่บ้าน มีผู้นำหมู่บ้านอย่างเป็นทางการคือ ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยอีก 2 คน คณะกรรมการหมู่บ้านหรือ กม. มี 8 คน ผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบลหรือ อบต. 2 คน แบ่งออกเป็น 6 คุ่ม คือ คุ่มที่ 1 เบญจมาศ คุ่มที่ 2 เพ็ญฟ้า คุ่มที่ 3 ปิยะเขียน คุ่มที่ 4 กระดังงา คุ่มที่ 5 ดาวเรือง คุ่มที่ 6 กุหลาบขาว แต่ละคุ่มจะมีหัวหน้าคุ่มรับผิดชอบดูแลสมาชิก และประสานงานด้านข่าวสาร กรณีที่มีเรื่องสำคัญผู้ใหญ่บ้านจะเรียกประชุมชาวบ้าน โดยใช้ ศาลาวัดทุ่งเศรษฐีเป็นที่ประชุม หากเป็นเรื่องที่ไม่สำคัญ ผู้ใหญ่บ้านจะเชิญเฉพาะผู้ช่วยผู้ใหญ่ บ้าน 2 คนและหัวหน้าคุ่มทั้ง 6 คน ไปรับทราบและถ่ายทอดให้กับสมาชิกในแต่ละคุ่มต่อไป

กลุ่มผู้นำธรรมชาติและผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เช่น เจ้าอาวาส หัวหน้ากลุ่ม ตระกูลสำคัญที่ชาวบ้านเคารพนับถือ เช่น ตระกูลอุ้นมาก ดิษฐรัฐ เลี้ยงประเสริฐ ต้นจ่าง และ ขำทับทิม จะได้รับความไว้วางใจและเป็นที่ปรึกษาก่อนการตัดสินใจในเรื่องสำคัญของหมู่บ้าน

สำหรับผู้นำและกลุ่มทางการ ที่มีบทบาทในการพัฒนาและตัดสินใจที่สำคัญ ของหมู่บ้าน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ครูใหญ่ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มยุวเกษตรกร กลุ่มธนาคารข้าว เป็นต้น

ตอนที่ 2 รูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร

รูปแบบการเรียนรู้ด้านอาชีพของเกษตรกร

1. การเรียนรู้แบบดั้งเดิมโดยธรรมชาติ

ก่อนหน้าที่จะมีโรงเรียนประถมศึกษาในหมู่บ้านห้วยบงใน พ.ศ. 2503 นั้น แหล่งความรู้เดิมโดยธรรมชาติ ทำหน้าที่สืบทอดและถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อและความชำนาญ ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตและมีความหมายต่อชุมชน เป็นรูปแบบและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในวิถีชีวิตและเป็นสื่อแสดงภูมิปัญญาทั้งความรู้ในการประกอบอาชีพ พิธีกรรม วัฒนธรรม ประเพณีและคติชน สามารถตอบสนองการเรียนรู้และตอบปัญหา การดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ด้วยกันเองได้ในระดับหนึ่ง

เนื่องจากในอดีตหมู่บ้านห้วยบงมีลักษณะเป็นหมู่บ้านปิด ไม่มีถนนหนทาง เช่นในปัจจุบัน การติดต่อกับภายนอกจึงมีน้อยมาก สมาชิกในชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพา กันเอง มีระบบการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเอง การเรียนรู้หนังสือจึงไม่มีความสำคัญเท่าใดนัก สถาบัน ครอบครัวได้แก่ พ่อแม่และเครือญาติอาวุโส เพื่อนบ้าน ผู้รู้และเพื่อนในวัยเดียวกัน ทำหน้าที่ ถ่ายทอดความรู้และเรียนรู้ระหว่างกัน ประกอบกับชาวบ้านห้วยบงได้รับการสืบทอดอาชีพเกษตร กรรมมาจากบรรพบุรุษอยู่ก่อนแล้ว เมื่ออพยพเข้ามาอยู่อาศัยจึงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็น หลัก โดยเฉพาะการทำนาและทำไร่

เกษตรกรอาวุโสเล่าให้ฟังว่า ".....สมัยที่ยังเป็นเด็ก ๆ ได้ติดตามพ่อแม่ไปทำไร่ ทำนา ทุกบ้านจะมีล้อ (เกวียน) เข็มวัวหรือควายไว้ใช้งาน สุนัขที่ได้เดินทางเมื่อดึงที่ไร่นาพวก ผู้ใหญ่จะทำงาน เด็ก ๆ จะเล่นอยู่บริเวณใกล้ ๆ และบางครั้งจะถูกเรียกใช้ให้หยิบสิ่งของบางอย่าง เอาวัวควายไปมัดกินหญ้าช่วงที่พักกลางวัน เมื่อเริ่มเป็นหนุ่มรุ่น ๆ พ่อจะใช้ให้ทำงานแทนพ่อ ปอยครั้ง โดยจะบอกหรือสอนวิธีการทำให้อยู่เสมอ จนสามารถทำงานแทนพ่อได้มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น การไถ การคราด การหยอด การหว่าน การปักดำ... " นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2464 - ปัจจุบัน เป็นระยะเวลา 84 ปี จะพบปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับรูปแบบการเรียนรู้แบบดั้งเดิมโดยธรรมชาติที่ ค่อนข้างเด่นชัดในระบบการผลิตของอาชีพการทำนาทำไร่ และสามารถค้นพบความจริงได้จาก เกษตรกรจำนวน 3 รุ่น กล่าวคือ รุ่นอาวุโสอายุ 60 ปีขึ้นไป รุ่นผู้ใหญ่กลางคน และรุ่นหนุ่มสาว แต่รุ่นหนุ่มสาวจะมีบางส่วนที่ยังศึกษาต่อ หรือออกไปทำงานอื่นนอกหมู่บ้านและต่างจังหวัด

ปัจจุบันการเรียนรู้แบบดั้งเดิมมีการปรับเปลี่ยนไปตามวิธีการผลิต และตามโอกาสของการเรียนรู้ กล่าวคือ วิธีการผลิตเดิมจำเป็นต้องอาศัยแรงงานของคนในครอบครัวเป็นหลัก แต่เมื่อมีเครื่องมือสมัยใหม่ทดแทน แรงงานที่เป็นเด็ก ๆ จึงมีบทบาทลดลง อีกทั้งมีแหล่งการเรียนรู้คือโรงเรียนประถมศึกษาของหมู่บ้านช่วยทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวผสมผสานกับแหล่งความรู้ดั้งเดิมไปด้วย

2. เครือข่ายการเรียนรู้

จากการที่เกษตรกรบ้านห้วยบงมีอาชีพหลักคือ การทำนา และจากสภาพความไม่แน่นอนของดินฟ้าอากาศ และราคาข้าวที่ผลิตได้ ทำให้จำเป็นต้องมีอาชีพรองเพื่อเสริมรายได้ ซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นอาชีพภาคการเกษตร เช่น เลี้ยงวัวพันธุ์เนื้อ เลี้ยงหมูพันธุ์ เลี้ยงผึ้ง ปลูกดาวเรือง ปลูกหอมแดง และส่วนที่เป็นอาชีพนอกภาคการเกษตร คือ ค้าขายและรับจ้าง ทำให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ด้านอาชีพค่อนข้างหลากหลาย สัมพันธ์ต่อเนื่องซึ่งกันและกัน และสายที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งจากองค์กรภายนอก ซึ่งสามารถอธิบายได้ด้วยกลุ่มอาชีพด้านการเกษตรกรรม กลุ่มย่อย ๆ ดังนี้

กลุ่มผู้ทำนา วิวัฒนาการการทำนาของชาวบ้านห้วยบง มีการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตให้เหมาะสมกับสภาวะการณ์ ลุงจุง เขียมสกุล เกษตรกรอายุ 68 ปี เล่าว่า "การทำนาในอดีตเรียนรู้จากพ่อแม่ มีการเอาแรงกัน นาที่ทำเป็นนาดำ ทำได้ปีละครั้ง เป็นน่าน้ำ ฝนพันธุ์ข้าวเป็นพันธุ์ข้าวหนัก แต่ที่ทำนาในปัจจุบันเรียนรู้จากเจ้าหน้าที่การเกษตรมากกว่าเปลี่ยนไปจ้างแรงงานกันหมด ค่าจ้างก็แพงจึงหันไปทำนาหว่านกันหมดทั้งหมู่บ้านประมาณปี พ.ศ. 2537" จากการเรียนรู้ข้างต้น นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตของเกษตรกรผู้ทำนาคือ เดือนกุมภาพันธ์ 2540 เกษตรกรที่ทำนาได้รวมตัวกันเพื่อจัดตั้งกลุ่มผู้ทำนา นายจินดา มาสวด ผู้ใหญ่บ้านหนึ่งในสมาชิกกลุ่มผู้ทำนาเล่าให้ฟังว่า กลุ่มผู้ทำนาเกิดจากการทดลองทำนาปรังครั้งแรกปีแรกของหมู่บ้าน โดยใช้พื้นที่ที่ติดกับบึงกะโล่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน หน่วยงานที่ให้การสนับสนุนช่วยเหลือ คือ ชลประทานและ รพช. จัดหาเครื่องสูบน้ำและน้ำมันเชื้อเพลิงบางส่วน สำนักงานการเกษตรอำเภอจัดหาพันธุ์ข้าว ผลการทำนาปรังปรากฏว่าได้ผลดีทำให้มีกำลังใจที่จะทำนาในปีต่อ ๆ ไป ตลอดจนมองเป็นประโยชน์ของการรวมกลุ่ม สมาชิกกลุ่มมีจำนวน 87 ครัวเรือน มีการลงหุ้น ๆ ละ 50 บาท สำหรับเป็นทุนในการดำเนินงานของกลุ่มมีการประชุม

สมาชิกตามแต่โอกาส แต่การรวมกลุ่มยังเป็นการรวมกลุ่มแบบหลวม ๆ วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม คือ เพื่อช่วยเหลือตัวเองและสมาชิกกลุ่ม และเพื่อจัดการด้านงบประมาณ วัสดุสิ่งของด้านการเกษตร ที่ทางราชการจัดสรรให้หมู่บ้าน ผู้นำคนสำคัญ ๆ ที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มได้แก่ นายสมควร นายจินดา นายจำรูญ และนายสว่าง โดยมี เจ้าหน้าที่เกษตรตำบลเป็นที่ปรึกษา และให้คำแนะนำ

จากวิวัฒนาการของกลุ่มเกษตรกรผู้ทำนา ทำให้มองเป็นเครือข่ายของการเรียนรู้ได้เป็น 2 ช่วงด้วยกัน คือ ในอดีตเครือข่ายการเรียนรู้จะไต่ไปทางสายสัมพันธ์ของคนในครอบครัวเครือญาติ และเพื่อนบ้านตามลำดับ ศูนย์กลางของแม่ช่วยการเรียนรู้การทำนาเป็นหน้าที่ของพ่อแม่ และญาติพี่น้องโดยตรง เพราะวิถีชีวิตเป็นแบบเรียบง่าย ผูกพันกับพื้นที่ที่ทำกินตลอดจนสังคมภายในหมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่ องค์ความรู้ที่สำคัญต่อการเรียนรู้คือ วิธีการทำนาปี (นาดำ) ส่วนกระบวนการเรียนรู้เป็นแบบดั้งเดิม กล่าวคือเป็นการบอกให้รู้ และฝึกปฏิบัติทีละเล็กทีละน้อยจนเกิดความชำนาญ ปัจจุบันเครือข่ายการเรียนรู้ จะเป็นการผสมผสานและต่อเนื่องกันเริ่มจากสายสัมพันธ์ของเครือญาติ และเพื่อนบ้าน ต่อด้วยสายสัมพันธ์ของการมีฐานการผลิตเหมือนกัน และต่อด้วยสายสัมพันธ์จากภายนอกหมู่บ้าน ทำให้แม่ช่วยการเรียนรู้เป็นแม่ช่วยเชิงซ้อน ทั้งนี้ สืบเนื่องจากวิถีชีวิตของเกษตรกรและคนในหมู่บ้านปรับเปลี่ยนไป จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับคนจากภายนอกมากขึ้น องค์ความรู้ในวิธีการทำนาแบบเดิมเปลี่ยนเป็นการทำนาหว่าน มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง กระบวนการเรียนรู้จะเป็นการเรียนรู้โดยผ่านการฝึกอบรมการศึกษาและดูงาน และการประชุมชี้แจงแนะนำ เป็นต้น

กลุ่มผู้เลี้ยงวัว จำนวนครัวเรือนที่มีการเลี้ยงวัวเสริมอาชีพการทำนาทำไร่มีทั้งสิ้น 34 ครัวเรือน วัวที่เลี้ยงเป็นวัวพันธุ์ผสม (วัวเนื้อ) ผู้นำในการเลี้ยงวัวที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือมากที่สุดคือ นายอด อ่อนคง ปัจจุบันอายุ 63 ปี เล่าประวัติความเป็นมาของการเลี้ยงวัวของหมู่บ้านว่า "พ่อแม่ทำนาทำไร่ บ้านเกิดอยู่บ้านหนองกลาย หมู่ที่ 5 อายุ 17 ปี รับจ้างเลี้ยงวัวในหมู่บ้าน สมัยนั้นเป็นวัวเกลบ (วัวแพร่) นิยมเลี้ยงไว้ใช้งาน รับจ้างเลี้ยงวัวอยู่ 6 ปีจึงแต่งงานและออกจากการเป็นลูกจ้างมาทำนาด้วยเลี้ยงวัวด้วย เมื่อมีลูกคนที่สอง ทางราชการส่งเสริมการเลี้ยงวัวพันธุ์ผสมจึงหันมาเลี้ยงวัวอย่างจริงจัง จากไม่กั๊สตัวจนมีวัวนับร้อยตัวเคยเข้ารับการอบรมการเลี้ยงวัวและไปดูงานการเลี้ยงวัว คนในหมู่บ้านเห็นว่าการเลี้ยงวัวช่วยเสริม

รายได้ของครอบครัวได้ จึงมีการเลี้ยงกันมากขึ้นเรื่อย ๆ คนที่มีปัญหามักจะมาสอบถามวิธีการเลี้ยง และการแก้ไขปัญหาก็เกี่ยวกับวัวอยู่เสมอ"

กลุ่มผู้เลี้ยงวัวแม้มีการรวมตัวกันไม่เด่นชัดแต่ก็มีการไปมาหาสู่ระหว่างกันภายในหมู่บ้าน และบางครั้งอาจเลยออกไปพบปะกับผู้เลี้ยงวัวจากหมู่บ้านอื่นด้วย ณ. ตลาดวัว ตำบลน้ำอ่าง อำเภอทองแสนขัน ซึ่งเป็นตลาดซื้อขายแลกเปลี่ยนวัว ที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดอุดรดิตถ์ การที่ผู้เลี้ยงวัวได้มีโอกาสมาพบกัน นอกจากจะเกี่ยวกับการซื้อขายแล้ว ยังมีมีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กันด้วย นอกจากนี้ในระดับหมู่บ้านยังมี "หมอวัว" ที่ผ่านการฝึกอบรมจากปศุสัตว์ทำหน้าที่ดูแลรักษาโรคที่เกิดกับวัว และประสานงานความช่วยเหลือหน่วยงานทางปศุสัตว์ ทำหน้าที่ ดูแลรักษาโรคที่เกิดกับวัว และประสานงานความช่วยเหลือหน่วยงานทางปศุสัตว์อำเภอหรือจังหวัดในเรื่องยารักษา จำนวน 2 คน คือ นายชะเลียม และนายสีไพร

กลุ่มผู้เลี้ยงวัวกลุ่มที่เกิดขึ้นหลังสุด คือ กลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการปรับปรุงระบบการผลิต (คปร.) ซึ่งมีลักษณะการทำเกษตรผสมผสานกับการทำปศุสัตว์ (เลี้ยงวัวพันธุ์เนื้อ) จำนวน 9 ราย ทางราชการจัดการอบรมและศึกษาดูงานรวม 3 วัน

โดยสรุปแล้วเครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มผู้เลี้ยงวัว มีสายสัมพันธ์ดั้งเดิมในลักษณะของการเป็นเพื่อนบ้าน แม่ข่ายการเรียนรู้คือ นายอด อ่อนคง ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์สูงระดับหมู่บ้าน องค์ความรู้ที่ถ่ายทอดให้กับเพื่อนบ้านได้แก่ วิธีการเลี้ยงวัวพันธุ์เนื้อและการบำรุงรักษา ส่วนกระบวนการเรียนรู้อาศัยการอธิบายหรือบอกเล่าให้ฟังแล้วนำไปปฏิบัติ แต่หลังจากที่เกษตรกรให้ความสนใจเลี้ยงวัวพันธุ์เนื้อ เพื่อเป็นการเสริมรายได้จากการทำนาทำไร่กันมากขึ้นตามลำดับ ประกอบกับหน่วยงานทางราชการที่เกี่ยวข้อง พยายามให้การสนับสนุนอย่างสม่ำเสมอ ทำให้แม่ข่ายการเรียนรู้มีมากขึ้นด้วย อาทิเช่น นายอด อ่อนคง หมอวัวประจำหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ผู้นำการเลี้ยงวัวจากหมู่บ้านอื่น เป็นต้น องค์ความรู้ที่ได้จึงมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นจากเดิม คือวิธีการเลี้ยง การบำรุงรักษา การผสมพันธุ์ การใช้ยาแบบโบราณและสมัยใหม่ ตลอดจนการกำหนดราคาซื้อขาย กระบวนการเรียนรู้จะเริ่มจากการเรียนรู้แบบดั้งเดิมภายในหมู่บ้าน ต่อด้วยการเรียนรู้จากภายนอกหมู่บ้าน

กลุ่มผู้เลี้ยงหมู ผู้เลี้ยงหมูเป็นอาชีพหลักอย่างเดียว มีจำนวน 3 ราย อีก 16 รายเป็นการเลี้ยงเสริมจากการทำนาไร่ รวมทั้งสิ้น 19 ราย ผู้นำด้านการเลี้ยงหมูของหมู่บ้าน

ได้แก่ นายจรรณ ขำเยี่ยม และนายอิฐ แยมมูล ลักษณะของการเป็นผู้นำเริ่มจากการเป็นผู้เริ่มเลี้ยงก่อน "การเลี้ยงหมูพันธุ์ในอดีต เน้นการขายเมื่อหมูมีอายุและขนาดน้ำหนักได้ตามที่ต้องการคือขายหมูใหญ่ แต่ปัจจุบันมีคนหันมาเลี้ยงหมูพันธุ์เพื่อขายลูกหมูน้อยกันมากขึ้น เพราะได้เงินเร็วกว่าหมูใหญ่" และเมื่อมีผู้เลี้ยงกันมากขึ้นก็เกิดความสัมพันธ์โดยรวมระหว่างผู้มีประสบการณ์มาก่อนและผู้ยังด้อยประสบการณ์ "ส่วนใหญ่จะเข้ามาปรึกษาวิธีการผลิตตั้งแต่วิธีการเลี้ยง การดูแลรักษาโรค อาหารและยาฉีด ตลอดจนการตลาดเรื่องการขาย นอกจากนี้ สมาชิกผู้เลี้ยงหมูบางส่วนยังเป็นสมาชิกสหกรณ์หมูจังหวัดอุดรดิตถ์ ที่ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2514 ทำให้เกิดการเรียนรู้จากสมาชิกของสหกรณ์ร่วมกันจากการประชุมครั้งสำคัญ ๆ ที่จัดขึ้น"

เมื่อพิจารณาเครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มผู้เลี้ยงหมูแล้ว จะเห็นว่ามีความใกล้เคียงกับเครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มผู้เลี้ยงวัว เนื่องจากเริ่มจากมีสายสัมพันธ์ระดับเพื่อนบ้านด้วยกัน แม้จะระดับการเรียนรู้ของผู้ที่มีประสบการณ์การเลี้ยงมาก่อน องค์ความรู้คือวิธีการเลี้ยง การดูแลรักษาโรค ส่วนกระบวนการเรียนรู้เป็นการแนะนำให้ไปปฏิบัติ ต่อมาเมื่อระดับความสัมพันธ์ขยายตัวออกไปนอกหมู่บ้าน แม้จะการเรียนรู้ได้เพิ่มจำนวนขึ้นตามบทบาทและโอกาส องค์ความรู้เรื่องการเลี้ยงหมูมีรายละเอียดเพิ่มขึ้น รวมทั้งกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นลักษณะของการผสมผสาน จากภายในหมู่บ้านกับภายนอกหมู่บ้าน

กลุ่มผู้เลี้ยงผึ้ง หมู่บ้านห้วยบงเดิมมีผู้เลี้ยงผึ้งรวม 9 ราย ปัจจุบันเหลือเพียง 2 ราย ลุงแจ้ว บุญมาก อายุ 68 ปี ผู้เลี้ยงผึ้งรายหนึ่งเล่าว่า "ปลายปี พ.ศ. 2528 สำนักงานปฏิรูปที่ดินจังหวัดอุดรดิตถ์ ได้จัดการฝึกอบรมการเลี้ยงผึ้ง หมู่บ้านเราเข้ารับการฝึกอบรม 9 คน ได้ทุนขึ้นต้นเป็นผึ้งคนละ 2 รัง (2 กล่องเลี้ยง) พร้อมอุปกรณ์การเลี้ยง ถัดมาปี พ.ศ. 2529 เริ่มเลี้ยงและขยายจำนวนผึ้งได้เป็น 12 รัง ในปัจจุบัน" สำหรับสถานที่เลี้ยงผึ้งนอกหมู่บ้านจะมี 2 ช่วง ด้วยกันคือ ถ้าเป็นฤดูที่ลำไยออกดอก กลุ่มผู้เลี้ยงทั้งในและนอกหมู่บ้าน จะติดต่อนัดหมายกันเอารถบรรทุกผึ้งขึ้นไปเก็บน้ำหวาน ณ จังหวัดลำพูน ประมาณ 1 เดือน และช่วงที่ดอกสลาบเสื่อมีดอกมาก ๆ ณ ตำบลห้วยผึ้ง อำเภอท่าปลา บ้านห้วยเดื่อ บ้านห้วยเนียม อำเภอน้ำปาด จังหวัดอุดรดิตถ์ ผู้เลี้ยงเรียกการไปเก็บน้ำหวานจากเกสรดอกไม้ว่า "ไปโพร" ช่วงที่ไปเก็บน้ำหวานดังกล่าว เกษตรกรผู้เลี้ยงผึ้งจะมีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่อกันอย่างกว้างขวาง

จะเห็นว่าเครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มผู้เลี้ยงผึ้ง เริ่มจากสายสัมพันธ์ที่เกิดจากบุคคลและองค์กรภายนอกหมู่บ้านโดยตรง แม้เครือข่ายการเรียนรู้คือวิทยาการของหน่วยงานที่จัดการฝึกอบรม ความสัมพันธ์จึงมีทั้งคนในหมู่บ้านและหน่วยงานที่จัดฝึกอบรมหรือจากเพื่อนต่างหมู่บ้าน ที่เข้ารับการอบรมรุ่นเดียวกัน องค์ความรู้หลัก คือวิธีการเลี้ยงผึ้ง การดูแล และเก็บผลผลิต ส่วนกระบวนการเรียนรู้เป็นแบบทางการด้วยการฝึกอบรม

กลุ่มผู้ปลูกดาวเรือง ดาวเรืองที่ปลูกกันในหมู่บ้านห้วยบง เป็นการปลูกเพื่อการตัดดอกจำหน่าย ผู้นำคนสำคัญที่มีส่วนทำให้เกิดการรวมกลุ่มทำการปลูกดาวเรือง คือ นายจำรูญ ขำเอี่ยม เล่าว่า "ในระหว่างที่ไปศึกษาดูงานด้านการเกษตร และแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่ประเทศญี่ปุ่น ได้รู้จักเพื่อนรุ่นพี่คนหนึ่ง ที่มีความสำเร็จจากการปลูกดาวเรืองอยู่ก่อนแล้ว ณ. จังหวัดสิงห์บุรี กลับจากญี่ปุ่นมีความสนใจ จึงเดินทางไปสอบถามการทำฟาร์มดาวเรืองจากเพื่อนรุ่นพี่ เป็นเวลา 2 วัน กลับจากสิงห์บุรีจึงพยายามชักชวนเกษตรกรด้วยกัน ที่มีความสนใจ ราว ๆ เดือนธันวาคม 2538 ได้คนที่จะเริ่มทดลองปลูกดาวเรืองจำนวน 6 คน ก่อนที่จะเริ่มปลูก ผมได้นัดหมายมานั่งคุยกันถึงกระบวนการผลิตและการตลาดเป็นอย่างไร เพราะบังเอิญมีคนในหมู่บ้านเราไปค้าขายดอกไม้อยู่ที่ตลาดสี่มุมเมืองกรุงเทพฯ จึงได้ติดต่อเอาไว้และเขาก็ยินดียรับซื้อไม้อื่น"

การร่วมกันปลูกดาวเรือง นับเป็นจุดเริ่มต้นที่ค่อนข้างจะมีระบบที่ชัดเจนในการถ่ายทอด และร่วมเรียนรู้ซึ่งกันและกันของเกษตรกรผู้สนใจ จากความเข้าใจว่าทำอย่างไรจึงจะมีดอกดาวเรืองส่งขายตลาดกรุงเทพฯ ได้ตลอดทั้งปี โดยมีขั้นตอนการทำงานเริ่มจากการเพาะกล้าจากเมล็ดดาวเรือง วิธีการปลูก การบำรุงรักษา การเก็บเกี่ยวและการบรรจุ ปัจจุบันกลุ่มผู้ปลูกดาวเรืองมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 24 คน โดยได้ให้ความไว้วางใจให้ นายจำรูญ ขำเอี่ยม เป็นผู้ประสานการส่งดอกดาวเรืองและเงินรายได้จากการขาย ตลอดจนการสรรหาเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพดี ตามที่ตลาดกรุงเทพฯ ต้องการ จากการดำเนินงานของกลุ่มผู้ปลูกดาวเรืองที่ผ่านมา มีปัญหาที่กลุ่มแก้ไขได้คือ การเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ที่มีเปอร์เซ็นต์การงอกต่ำ ส่วนปัญหาความต้องการก็คือ แหล่งน้ำที่ใช้การได้ตลอดปี เช่น ระบบ ชลประทาน เป็นต้น

การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มผู้ปลูกดาวเรืองดังกล่าวข้างต้น มีลักษณะของเครือข่ายการเรียนรู้จากสายสัมพันธ์ของความเป็นเพื่อนบ้านที่ดีต่อกัน มีแม้เครือข่ายเรียนรู้ที่ชัดเจน

เพียงคนเดียวในระดับหมู่บ้าน การปลูกดอกดาวเรืองซึ่งต้องสามารถให้ผลผลิตส่งตลาดกรุงเทพฯ ได้ตลอดทั้งปีนั้น ทำให้วิถีชีวิตของกลุ่มผู้ปลูกดาวเรืองมีภาระงานในรอบปีสูงขึ้นจากเดิม มีการแก้ปัญหาในระบบการผลิตอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ได้ผลสำเร็จมากที่สุด สำหรับองค์ความรู้ประกอบด้วย วิธีการเพาะกล้า การปลูก การบำรุงรักษา การเก็บเกี่ยวและการบรรจุ ส่วนกระบวนการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ของแม่ข่ายในหมู่บ้าน ด้วยการถ่ายทอดองค์ความรู้และปฏิบัติจริง

กลุ่มผู้ปลูกหอมแดง กลุ่มผู้ปลูกหอมแดงยังไม่มีมารวมตัวกันอย่างเป็นระบบเช่นกลุ่มอื่น ๆ ที่กล่าวไปแล้วข้างต้น เกษตรกรผู้ปลูกหอมแดงเล่าว่า "การปลูกหอมแดงเดิมไม่ใช่อาชีพของคนในหมู่บ้านเรา คนอำเภอลับแลต่างหากที่มีอาชีพนี้ คนลับแลมาขอเช่าที่ของคนในหมู่บ้านเราทำแปลงหอม และยังจ้างคนในหมู่บ้านเราเป็นลูกจ้างอีกด้วย เราก็เลยได้รู้วิธีการปลูกวิธีการทำจากคนลับแลนี่เอง" นับเป็นการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน ของเกษตรกรนอกหมู่บ้านจากถิ่นหนึ่งไปยังอีกถิ่นหนึ่ง ด้วยเหตุดังกล่าวจึงให้มีผู้กล้าที่จะทำเกิดขึ้นจำนวนหนึ่ง ซึ่งบางปีก็ประสบผลสำเร็จ บางปีก็ประสบการขาดทุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของราคาที่ไม่คงที่แน่นอน

เมื่อพิจารณาถึงเครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มผู้ปลูกหอมแดง เห็นได้ชัดเจนว่าเกิดจากสายสัมพันธ์กับเกษตรกร ซึ่งเป็นแม่ข่ายการเรียนรู้ จากนอกหมู่บ้านโดยตรง วิถีชีวิตของกลุ่มผู้ปลูกหอมแดงเริ่มด้วยการเป็นลูกจ้าง แล้วจึงทดลองปลูกเองภายหลัง องค์ความรู้ประกอบด้วย ขั้นตอน การปลูก การไถยาและปุ๋ย และการเก็บผลผลิต ส่วนกระบวนการเรียนรู้เป็นการเรียนรู้แบบดั้งเดิม คืออาศัยการบอกจากผู้รู้และจากประสบการณ์ของตนเอง ขณะที่ปลูกจ้าง และจากการได้ลงมือปลูกหอมแดงของตนเอง

กลุ่มยุวเกษตรกร กลุ่มยุวเกษตรกรของหมู่บ้านห้วยบง เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากการสนับสนุนของกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตรโดยตรง มีวัตถุประสงค์สำคัญคือ เพื่อพัฒนาเยาวชนในด้านอาชีพต่าง ๆ ทางการเกษตร เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2524 ผลงานของกลุ่มที่ผ่านมามีหิ้งเคยได้รับรางวัลการประกวดระดับตำบล จังหวัด และเขต สมาชิกกลุ่ม ยุวเกษตรกร 2 คนคือ คุณจำริญ และคุณดาวเราะ ได้รับการคัดเลือกให้ไป

ศึกษาดูงานและ แลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ณ. ประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น ความเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมารวมทั้งความสำเร็จและล้มเหลวของการดำเนินงานของกลุ่ม เกิดจากสมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่อยู่ในวัยรุ่น วัยศึกษาเล่าเรียนอยู่ เมื่อเป็นผู้ใหญ่ขึ้นและแต่งงานมีครอบครัว ความขัดแย้งของกลุ่มย่อมลดลง เกิดการหมุนเวียนเข้าและออกของสมาชิกมีค่อนข้างสูง ปี 2540 ประธานกลุ่มชื่อ นายวีระ จำแถม อายุ 29 ปี ได้เล่าถึงกลุ่มยุทธศาสตร์ว่า "ปัจจุบันมีสมาชิก 12 คน ส่วนใหญ่จะเป็นนักเรียนนักศึกษา ใช้เวลาประชุมกันในช่วงเย็น มีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน หรือซักถามจากสมาชิกที่ได้ฝึกอบรมเรื่องใดเรื่องหนึ่งมา ผลงานของกลุ่มปัจจุบันคือการเลี้ยงหมู จำนวน 15 ตัว เป็นลูกหมู ได้เงินช่วยเหลือจากโครงการของ สยช." เครือข่ายการเรียนรู้ลักษณะนี้จะมีอยู่เกือบทุก ๆ หมู่บ้าน เพราะเป็นความมุ่งหวังอีกด้านหนึ่งของทางราชการที่เกี่ยวข้อง

ความเคลื่อนไหวของกลุ่มยุทธศาสตร์ มีลักษณะของเครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากระบบความสัมพันธ์ของหน่วยงานราชการ (เจ้าหน้าที่เกษตร) ภายนอกหมู่บ้าน รวมทั้งเป็นแม่ข่ายของการเรียนรู้อีกด้วย วิถีชีวิตของกลุ่มยุทธศาสตร์ ที่เพิ่มขึ้นจากปกติ คือ การร่วมกันปฏิบัติงานอย่างหนึ่งอย่างใด เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์สำหรับอนาคต (การทดลองเลี้ยงหมู) องค์ความรู้ที่ได้ในสภาพปัจจุบันจึงได้แก่กระบวนการเลี้ยงหมูทั้งหมด ส่วนกระบวนการเรียนรู้ จะมีสองส่วนด้วยกันคือ การเรียนรู้จากการฝึกอบรมและการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

จากการพิจารณาเครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มยุทธศาสตร์ กลุ่มย่อยทั้ง 7 กลุ่มข้างต้นแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าเครือข่ายการเรียนรู้ด้านอาชีพของเกษตรกร ทั้งที่เป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริม ต่างก็มีความสัมพันธ์เชิงระบบเดียวกัน กล่าวคือ มีระบบความสัมพันธ์ มีแม่ข่ายการเรียนรู้ มีองค์ความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ ที่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม

3. การเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ

นอกจากรูปแบบการเรียนรู้ด้านอาชีพของเกษตรกรที่ได้กล่าวถึงแล้ว ยังมีรูปแบบการเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ ที่อาศัยสื่อที่มีความแตกต่างกัน แต่ก็ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ทั้งในด้านความรู้ ทักษะและทัศนคติ ไปพร้อมกัน สำหรับหมู่บ้านห้วยบงพบว่า มีรูปแบบการเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ ได้แก่

เอกสารการเกษตร เอกสารการเกษตรแบ่งได้ 2 ประเภทตามลักษณะของ
การได้มาของเกษตรกร ประเภทที่ 1 หมายถึงเอกสารที่หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องด้าน
 การเกษตรเป็นผู้จัดทำขึ้นเพื่อแจกจ่ายให้กับเกษตรกรตามโอกาส เช่น คู่มือการปลูกไม้ผล ไม้ดอก
 ไม้ยืนต้น สวนป่า พืชไร่ ตลอดจนแผนพับข่าวสารการเกษตรรายเดือน ของสำนักงานเกษตรอำเภอ
 ที่มักจะฝากมากับผู้ใหญ่บ้าน ประเภทที่ 2 หมายถึงเอกสารที่ภาคเอกชนจัดทำขึ้นเพื่อจำหน่ายให้
 กับเกษตรกร ผู้สนใจได้ซื้อมาอ่านเพิ่มพูนความรู้ ซึ่งก็มีอยู่จำนวนมากในปัจจุบัน หากพิจารณาตาม
 หลักการเรียนรู้แล้ว สื่อเอกสารจะช่วยตอบสนองการเรียนรู้ในด้านความรู้เป็นอันดับแรก รองลงมา
 คือด้านทัศนคติ ส่วนด้านทักษะนั้น นับว่าเกิดการเรียนรู้น้อยที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากหากจะเกิดการ
 เรียนรู้ด้านทักษะจำเป็นต้องได้สัมผัสกับสถานการณ์จริง หรืออาจเกิดจากการได้ทดลองปฏิบัติจริง

หอกระจายข่าว เนื่องจากหมู่บ้านห้วยบงเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก จึงเหมาะ
 กับการมีหอกระจายข่าวมากกว่าเสียงตามสาย ที่ต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายสูงกว่า การใช้ประโยชน์
 ของหอกระจายข่าว จะเป็นการแจ้งข่าวสารราชการ ข่าวสารของหมู่บ้าน รวมทั้งเพื่อการนัดหมาย
 ในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น หอกระจายข่าว จึงนับเป็นสื่ออีกชนิดหนึ่ง ที่มีประโยชน์ต่อการ
 เรียนรู้ โดยเฉพาะด้านอาชีพการเกษตร ซึ่งถ้าหากหมู่บ้านได้มีวิธีการจัดการที่เหมาะสมกว่าที่เป็น
 อยู่ในปัจจุบัน ชาวบ้านที่ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรก็น่าจะได้รับข่าวสารที่มีประโยชน์ต่อการประกอบ
 อาชีพการเกษตรมากยิ่งขึ้น ส่วนการตอบสนองต่อการเรียนรู้จะใกล้เคียงกับการเรียนรู้จากเอกสาร
 การเกษตร

สื่อสารมวลชน การเข้าถึงของสื่อสารมวลชนในหมู่บ้านอยู่ในเกณฑ์ดี ไม่ว่า
 จะเป็นหนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ ทั้งนี้สืบเนื่องจากที่ตั้งของหมู่บ้านห่างจากตัวเมืองไม่มาก
 นัก ในอดีตเคยมีที่อ่านหนังสือพิมพ์หมู่บ้าน แต่ปัจจุบันไม่มี คงจะมีเพียงตามร้านขายก๋วยเตี๋ยวบาง
 ร้าน หรือไม่ก็เป็นการซื้อจากในเมืองเป็นการส่วนตัวเท่านั้น ส่วนวิทยุและโทรทัศน์ นับเป็นสื่อที่มี
 เกือบทุกหลังคาเรือน บทบาทของสื่อสารมวลชนนับว่ามีอิทธิพลสูงมาก ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ใน
 ด้านความรู้และทัศนคติอย่างทั่วถึงและกระจายอย่างกว้างขวาง แต่กระนั้นก็ตามย่อมขึ้นกับความ
 สนใจที่แท้จริงของชาวบ้าน และเกษตรกรด้วยว่าจะสามารถเรียนรู้และใช้สื่อสารมวลชนใดใด ใน
 ระดับมากน้อยตามลำดับ เพื่อยังประโยชน์การดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสำเร็จมากที่สุด

ระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร

ระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร เป็นกระบวนการวิเคราะห์หากลั่นกรองเพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริง และทำความเข้าใจเนื้อหาสาระของเรื่องนั้น ๆ โดยการเชื่อมโยงความรู้ ความเชื่อที่มีอยู่เดิมของบุคคลและชุมชน ผลมณเฑาะพกับความรู้ที่รวบรวมได้ใหม่ สรุปและตัดสินใจ ในการปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมมากที่สุด

สืบเนื่องจากอาชีพการเกษตรประกอบด้วยกลุ่มกิจกรรมสำคัญ ๆ คือ กิจกรรมเกี่ยวกับพืช สัตว์ ประมง และป่าไม้ สำหรับหมู่บ้านห้วยบงพบว่ามีกิจกรรมการเกษตรที่สำคัญ เพียง 2 กิจกรรมคือ กิจกรรมเกี่ยวกับพืช ได้แก่ การทำนา การปลูกดาวเรืองและการปลูกหอมแดง อีกกิจกรรมคือ กิจกรรมที่เกี่ยวกับสัตว์ ได้แก่ การเลี้ยงวัวพันธุ์เนื้อ การเลี้ยงหมูและการเลี้ยงผึ้ง ในแต่ละช่วงเวลาของปีการดำเนินชีวิตของเกษตรกรส่วนใหญ่ผูกพันกับกิจกรรมการผลิตอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลาย ๆ กิจกรรมไปพร้อมกัน ขึ้นอยู่กับความต้องการ ความพร้อมของเกษตรกรที่จะพิจารณาและลงมือกระทำกิจกรรมดังกล่าว จากการศึกษาถึงระบบคิดของเกษตรกรบ้านห้วยบง โดยมองจากปรากฏการณ์วิถีการผลิตใน 2 กิจกรรมสำคัญข้างต้นพบว่า มีองค์ประกอบหลัก ๆ ที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้นเพื่อให้สามารถมองเห็นถึงระบบคิดของเกษตรกรได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงได้นำเสนอเฉพาะวิถีการผลิตในการทำนา ซึ่งเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับพืชที่มีความเด่นชัดมากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากอาชีพชาวนาถือเป็นอาชีพเก่าแก่ดั้งเดิมของชุมชนชนบท

การเรียนรู้การทำนาแฝงไว้ด้วยการสืบทอดอุดมการณ์ของความคิดความเชื่อ และระบบคุณค่าจากบรรพบุรุษมาอย่างต่อเนื่อง ดังคำกล่าวของเกษตรกรจำนวนมากกล่าวตรงกันว่า "...การทำนาเป็นการสืบทอดความคิดจากผู้ใหญ่ เป็นความถนัดของพวกเรา ทำอาชีพอื่นคงไม่ดีเท่ากับการทำนา... การทำนาช่วยให้เราดำรงชีวิตและเลี้ยงลูกหลานมาได้ถึงปัจจุบัน..."

ก่อนถึงฤดูการทำนาของทุกปี เกษตรกรจะมีการตรวจสอบในทุก ๆ เรื่องที่เกี่ยวกับวิถีการผลิต เป็นต้นว่า พันธุ์ข้าว (ข้าวปลูก) มีเพียงพอและยังมีคุณภาพดีหรือไม่ เครื่องมือเครื่องใช้หากมีการชำรุดต้องซ่อมแซมให้พร้อมที่จะใช้งาน เงินทุนเพื่อการใช้จ่ายต้องพร้อม แรงงานของคนในครอบครัวและเพื่อนบ้านต้องนัดหมายล่วงหน้า เป็นต้น หลังจากการปลูกข้าวแล้ว เกษตรกรจะอยู่ในช่วงของการดูแลบำรุงรักษานาข้าวอย่างต่อเนื่อง ด้วยการปราบวัชพืช หว่านปุ๋ย ฉีดยาฆ่าแมลง จนกระทั่งข้าวออกรวงมีพิธีกรรมรับขวัญข้าว และเมื่อข้าวเริ่มแก่มีการทำหุ่นไล่กาหรือเครื่องมือไล่กาแบบอื่นๆ เป็นการดูแลนาข้าวก่อนการเก็บเกี่ยว การเก็บเกี่ยว

ใช้วิธีจ้างรถเกี่ยวข้าวเป็นส่วนใหญ่ หลังจากเก็บเกี่ยวเกษตรกรจะแบ่งผลผลิต (ข้าวเปลือก) ออกเป็น 3 ส่วน ส่วนแรกเก็บไว้เป็นพันธุ์ในปีต่อไป ส่วนที่สองเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนและส่วนที่สามเพื่อการจำหน่าย ตามลำดับ การจำหน่ายเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งที่เกษตรกรให้ความสำคัญ กล่าวคืออาจขายให้พ่อค้านอกหมู่บ้านหรือในหมู่บ้าน ขึ้นอยู่กับความจำเป็นของเกษตรกรเองอีกด้วย

นอกจากนี้ เกษตรกรผู้ทำนาายังได้แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาวិถีการผลิตควบคู่กันไปอีกด้วย จากวิถีการผลิตแบบดั้งเดิมที่อาศัยภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ แรงงานจากคน สัตว์ และเพื่อนบ้าน เครื่องมือเครื่องใช้แบบดั้งเดิม ต้นทุนการผลิตที่ไม่สูงมากนัก ทำให้ให้มีข้าวไว้บริโภคมากกว่าการจำหน่าย เป็นต้น ได้เปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตเป็นแบบสมัยใหม่มากขึ้น การทำนาค่าเปลี่ยนเป็นนาหว่าน และสามารถทำได้มากกว่าหนึ่งครั้งต่อปี ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรมีการเรียนรู้และปรับระบบคิดไปตามยุคสมัย รวมทั้งสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ที่เอื้ออำนวย

จากตัวอย่างข้างต้น สรุปได้ว่าระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกรเป็นระบบวิธีคิดแบบองค์รวมที่ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบทุกตัวที่เกี่ยวข้อง เพียงแต่วิถีการผลิตของแต่ละกิจกรรมอาจมีความแตกต่างกัน อาทิ ชนิดของที่จะผลิต (พืช สัตว์ หรือแบบผสมผสาน) ฤดูกาล ระยะเวลาหรือช่วงเวลาที่เหมาะสม อุปกรณ์เครื่องมือ เงินทุน แรงงาน การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว และการจำหน่าย เป็นต้น สามารถวิเคราะห์ระบบคิดของเกษตรกรได้เป็น 3 ช่วงที่เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน คือ ก่อนการผลิต ระหว่างการผลิต และหลังการผลิต

จากระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกรที่เป็นวิธีคิดแบบองค์รวมในวิถีการผลิต ซึ่งมีการคิดครอบคลุมทุกองค์ประกอบของการผลิต แม้จะแตกต่างกันไปบ้างในรายละเอียดแต่ก็มีวัฏจักรของระบบการรับรู้ การเรียนรู้ และการถ่ายทอด ที่เหมือนกันโดยเริ่มจากความคิดด้านอาชีพในแต่ละเรื่องของผู้อาวุโสหรือผู้นำครอบครัว จะถูกนำไปสู่ระบบการรับรู้ การเรียนรู้ และการถ่ายทอดความรู้สึกลึกซึ้งนี้คิด ด้วยกระบวนการพูดคุยปรึกษาหารือและได้ตามความคิดเห็นจากคนในครอบครัวเดียวกัน จากนั้นจะเป็นการหาข้อมูลเพิ่มเติมจากบุคคลอื่น ได้แก่ เครือญาติ กลุ่มอาชีพเดียวกัน ตลอดจนผู้นำด้านอาชีพ ผู้นำอาวุโสและผู้นำชุมชนตามเวลาและโอกาสอันสมควร บังเกิดเครือข่ายการรับรู้ การเรียนรู้และการถ่ายทอดค่อย ๆ ขยายและกว้างขวางขึ้น อีกทั้งมีผล การปฏิบัติจากระบบคิดนั้น ๆ เป็นความรู้พื้นฐานทางความคิดของเกษตรกรจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่อง

ความสัมพันธ์ของรูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพของ เกษตรกร

รูปแบบการเรียนรู้ด้านอาชีพของเกษตรกร หมายถึงการประพฤติปฏิบัติหรือการกระทำของเกษตรกร หรือกลุ่มเกษตรกร ซึ่งเป็นที่ยอมรับของชุมชนและแนวปฏิบัติดังกล่าวช่วยเชื่อมโยงให้เกิดการเรียนรู้ในอาชีพการเกษตร ภายใต้เงื่อนไขและสภาวะการณ์นั้น ๆ

ส่วนระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร หมายถึงกระบวนการวิเคราะห์กลั่นกรองเพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริง และทำความเข้าใจเนื้อหาสาระของเรื่องนั้น ๆ โดยการเชื่อมโยงความรู้ความเชื่อที่มีอยู่เดิมของบุคคลและชุมชน ผลสมผสานกับความรู้ที่รวบรวมได้ใหม่สรุปและตัดสินใจในการปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมมากที่สุด

ความสัมพันธ์ของรูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกรสามารถอธิบายได้ใน 2 ลักษณะ คือ ความสัมพันธ์กันโดยธรรมชาติ และความสัมพันธ์กันโดยวิธีการผลิต

ลักษณะที่หนึ่ง ความสัมพันธ์กันโดยธรรมชาติ การเรียนรู้ของชาวบ้านมีลักษณะการเรียนรู้ด้านอาชีพใน 3 ด้านไปพร้อมกัน คือ ด้านความรู้ ด้านทักษะ และด้านทัศนคติ จากหลักการที่เป็นผลของการเรียนรู้ช่วยอธิบายความสัมพันธ์ของรูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกรได้เป็นอย่างดี เพราะไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้รูปแบบใด ก็ตาม นอกจากเกษตรกรจะมีความรู้ และทักษะในเรื่องนั้น ๆ แล้ว ยังได้รับการถ่ายทอดด้านทัศนคติ ซึ่งเป็นพื้นฐานของระบบคิดด้านอาชีพไปโดยอัตโนมัติอีกด้วย อีกประการหนึ่ง กระบวนการเรียนรู้ในขั้นของการเรียนรู้มี 3 ระดับคือ ขั้นของการคิดได้ ขั้นของการแสวงหาความรู้ และขั้นของการนำไปใช้ ตรงนี้เป็นอีกส่วนหนึ่งที่สามารถช่วยสนับสนุนความสัมพันธ์ของรูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกรได้เช่นกัน โดยเฉพาะขั้นของการคิดได้ จะเป็นขั้นที่บ่งบอกถึงการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ของเกษตรกรที่มีอยู่ก่อนแล้วมาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เป็นข้อมูลของการคิดและตัดสินใจในการปฏิบัติจริงต่อไป และนอกจากนั้นความสัมพันธ์ของรูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกรยังมองเห็นได้ในเชิงการถ่ายทอด โดยมีลักษณะการถ่ายทอดแบบองค์รวม คือ ถ่ายทอดอุดมการณ์ ค่านิยม ความเชื่อ ความรู้ และวัฒนธรรมไปพร้อมกัน

ส่วนลักษณะที่สอง ความสัมพันธ์โดยวิธีการผลิต วิธีการผลิตในที่นี้เป็นผลงานเชิงการสร้างสรรค์ของเกษตรกร ที่มีรากฐานของการแสดงออกมาจากผลของการเรียนรู้และระบบคิดร่วมกัน ทั้งนี้เพราะเมื่อใดที่เกิดการเรียนรู้ด้านอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็จะช่วยให้เกิดระบบคิดในอาชีพนั้น ๆ ตามไปด้วย และเมื่อได้ลงมือปฏิบัติหรือผลิต ก็จะทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่เพิ่มขึ้นตามไปด้วยกล่าวได้ว่าการเรียนรู้ด้านอาชีพทุกรูปแบบและระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกรล้วนแล้วแต่มุ่งสู่วิธีการผลิตด้วยกันทั้งสิ้น

การเรียนรู้แบบดั้งเดิมหรือแบบธรรมชาติของเกษตรกร แหล่งความรู้แบบดั้งเดิมได้ทำหน้าที่ถ่ายทอดและกระจายความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เริ่มจากการอบรมสั่งสอนโดยสถาบันครอบครัว เครือญาติ และผู้อาวุโสในชุมชน เนื้อหาการถ่ายทอดเป็นความรู้วิชาชีพที่มีการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ มีวิธีการถ่ายทอดความรู้โดยการสังเกต การปฏิบัติหรือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง แล้วลงมือปฏิบัติจริงจนเกิดความชำนาญ การเรียนรู้แบบดั้งเดิมหรือแบบธรรมชาติของเกษตรกรบ้านห้วยบงพบมากในยุคที่หมู่บ้านยังเป็นหมู่บ้านปิด ภาคคมนาคมไม่สะดวกสบาย รวมทั้งระบบโรงเรียนของทางราชการยังไม่แพร่หลายเข้าถึง และในกลุ่มเกษตรกรผู้ทำนาทำไร่และวัยกลางคนของหมู่บ้าน ดังที่เกษตรกรอาวุโสได้เล่าว่า “.....สมัยที่ยังเป็นเด็ก ๆ ได้ติดตามพ่อแม่ไปทำไร่ทำนา ทุกบ้านจะมีล้อ (เกวียน) เทียมวัวหรือควายไว้ใช้งาน สนุกที่ได้เดินทาง เมื่อถึงที่ไร่นา พวกผู้ใหญ่จะทำงาน เด็ก ๆ จะเล่นอยู่บริเวณใกล้ ๆ และบางครั้งจะถูกเรียกใช้ให้หยิบสิ่งของ หรือเอาวัวควายไปมัดกินหญ้าช่วงพักกลางวัน เมื่อเริ่มเป็นหนุ่มรุ่น ๆ พ่อจะใช้ให้ทำงานแทนพ่อบ่อยครั้ง โดยจะบอกหรือสอนวิธีการทำให้อยู่เสมอ จนสามารถทำแทนพ่อได้มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการไถ การคราด การหยอด การหว่าน การปักดำ.....”การเรียนรู้แบบดั้งเดิมหรือแบบธรรมชาติ นอกจากจะเป็นการถ่ายทอดความรู้โดยตรงแล้ว ยังแฝงไว้ด้วยการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด หรือระบบคิดให้กับผู้รับการถ่ายทอดอีกด้วย ตรงกับคำกล่าวของเกษตรกรหลายคนที่ยืนยันว่า “....การทำนาเป็นการสืบทอดความคิดของผู้ใหญ่ เป็นความถนัด ทำอาชีพอื่นคงไม่ดีเท่าการทำนา.....” การตอบสนองการเรียนรู้และการสืบทอดระบบคิดแบบดั้งเดิม ภายใต้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทางสังคมและทางเศรษฐกิจในสมัยที่ยังไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงมากนัก สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของรูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพ

อย่างเด่นชัด ปรากฏออกมาในรูปของวิถีการผลิตแบบดั้งเดิม ได้แก่การปลูกพืชหลักอย่างเดียวคือ ข้าว ใช้แรงงานคนและสัตว์เป็นหลัก วิธีการปลูกใช้การดำนา ผลิตแต่พอมีพอกิน

เครือข่ายการเรียนรู้ เป็นรูปแบบการเรียนรู้อีกรูปแบบหนึ่งที่มีมาแล้วในอดีต เริ่มจากคนในครอบครัว เครือญาติ คนในชุมชน แล้วเริ่มขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางตาม สภาวะแวดล้อมที่คนในหมู่บ้านมีโอกาสติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกสะดวกมากยิ่งขึ้น ช่วยให้เกิด การเรียนรู้และระบบคิดอันหลากหลายด้านอาชีพแก่เกษตรกรบ้านห้วยบง เครือข่ายการเรียนรู้ มีความสัมพันธ์กับฐานการผลิตหรือการดำเนินชีวิตที่มีปัญหาร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของ เกษตรกรที่พยายามเรียนรู้และแก้ปัญหาพัฒนาระบบการผลิตอยู่เสมอ ปรากฏการณ์เครือข่ายการ เรียนรู้ที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของรูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพ ที่ค่อนข้างเป็น รูปธรรม คือ กลุ่มผู้ทำนา

กลุ่มผู้ทำนาในอดีตเรียนรู้เรื่องการทำนาโดยอาศัยการเรียนรู้แบบดั้งเดิม ผู้ถ่ายทอดคือบรรพบุรุษหรือผู้อาวุโสของครอบครัว และเครือญาติ ผู้รับการถ่ายทอดจะได้รับความ รู้ไปพร้อม ๆ กับการรับรู้ความรู้สึกนึกคิดของผู้ใหญ่ เรียกได้ว่าสอนทั้งความรู้และวิธีการคิดให้กับ ลูกหลานด้วย ปัจจุบันการเรียนรู้เรื่องการทำนาเป็นการผสมผสานระหว่างความรู้เดิมของเกษตรกร กับความรู้ใหม่จากภายนอกหมู่บ้าน และจากการเรียนรู้ใหม่ ๆ นั้น ทำให้ระบบคิดเรื่องการทำนามี การปรับเปลี่ยนตามไปด้วย วิธีการทำนาแบบดั้งเดิมเปลี่ยนเป็นการทำนาแบบสมัยใหม่ ดังคำบอก เล่าของเกษตรกรอาวุโส “.....การทำนาในอดีตเรียนรู้จากพ่อแม่ มีการเอาแรงกัน นาที่ทำเป็น นาดำ ทำได้ปีละครั้ง เป็นน่าน้ำฝน พันธุ์ข้าวเป็นพันธุ์ข้าวหนัก แต่ที่ทำนาในปัจจุบันเรียนรู้จาก เจ้าหน้าทีการเกษตรมากกว่า เปลี่ยนไปจ้างแรงงานกันหมด ค่าจ้างก็แพง จึงหันไปทำนาหว่าน กันหมดทั้ง หมู่บ้าน ประมาณปี พ.ศ. 2537.....” นอกจากนั้นวิถีการผลิตที่เน้นผลิตแต่พอมีพอกินที่เหลือขาย ได้ถูกกระแสการเรียนรู้และการถ่ายทอดจากภายนอกที่พยายามสนับสนุนให้ เกษตรกรมีความคิดที่ผลิตข้าวให้ได้มาก ๆ เพื่อการค้าขาย ทำให้เดือนกุมภาพันธ์ 2540 กลุ่มผู้ทำนาของหมู่บ้านมีการทดลองทำนาปรังเป็นปีแรก และทำเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

การเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ การเรียนรู้ที่สำคัญ ๆ ของหมู่บ้านห้วยบง คือการ เรียนรู้จากเอกสารการเกษตรต่าง ๆ เช่นเอกสารจากทางราชการ เอกสารที่จัดพิมพ์จำหน่ายของ ภาค เอกชน การเรียนรู้จากสื่อสารมวลชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสื่อโทรทัศน์ เนื่องจากเป็นสื่อ

ที่มีความสมบูรณ์ จูงใจต่อการเรียนรู้ได้มากกว่าอย่างอื่น และเกือบทุกหมู่บ้านมีเครื่องรับโทรทัศน์ที่สามารถรับชมได้ครบทุกช่อง การเรียนรู้ในลักษณะนี้จะมีจุดเด่นเป็นพิเศษกว่ารูปแบบการเรียนรู้ที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว โดยจะมีส่วนช่วยสนับสนุนส่งเสริมในด้านความรู้และทัศนคติของเกษตรกรมากที่สุด การเรียนรู้นี้จะใช้เป็นข้อมูลเสริมเพื่อการวิเคราะห์และตัดสินใจได้อย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น อาจเรียกได้ว่าเป็นรูปแบบของการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพยุคข้อมูลข่าวสาร ปรากฏการณ์ของวิถีการผลิตที่เกิดขึ้นได้แก่ การใช้เครื่องมือเครื่องจักรกลต่าง ๆ การเลือกใช้เทคนิควิธีใหม่ ๆ เช่น การใช้ปุ๋ยและสารเคมีอื่น ๆ เพื่อเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้น การใช้รถเกี่ยวข้าวแทนคน มีการประกอบอาชีพอื่น ๆ เสริมอาชีพการเกษตร รวมทั้งมีการเปลี่ยนอาชีพสู่อาชีพนอกภาคเกษตรกรรมเพิ่มมากขึ้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว การมองอย่างเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ของรูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร จำเป็นต้องอาศัยปรากฏการณ์จากวิถีการผลิตของกลุ่มเกษตรกรแต่ละยุคสมัยจนถึงปัจจุบัน เป็นตัวประกอบในการพิจารณา เพราะไม่ว่าจะเป็นยุคสมัยใดก็จะมีปรากฏการณ์ที่บ่งบอกถึงสิ่งที่เกษตรกรในชุมชนนั้น ๆ ได้ปฏิบัติ ปรากฏให้เห็นอย่างสม่ำเสมอตลอดมาตามลำดับ อาทิ การปรับปรุงพัฒนาวิถีการผลิต การแก้ปัญหาบางอย่างที่เกิดขึ้นในวิถีการผลิต และอาจมีการเปลี่ยนวิถีการผลิตใหม่ ๆ ไปจากเดิม เป็นต้น วิถีการผลิตของเกษตรกรและชุมชนจึงเป็นเวทีของความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของรูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพที่เกิดขึ้นอย่างมีพลวัต สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของคนในชุมชนนั้น ๆ

ตอนที่ 3 เจื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อรูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร

เจื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร

ในสภาพของการพัฒนาประเทศไทยปัจจุบัน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนกลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มอาชีพการเกษตรหรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “เกษตรกร” ในชุมชนชนบทนั้นจะได้รับผลกระทบค่อนข้างรุนแรงต่อการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตการเกษตร เกษตรกรมีความไม่มั่นใจในอาชีพที่ตนเองดำเนินอยู่ บางราย

ปล่อยทิ้งที่ดินไว้เฉย ๆ บางรายปล่อยให้คนอื่นเช่า บางรายขายที่ดินบางส่วนเพื่อการลงทุนอาชีพใหม่ เป็นต้น เกี่ยวกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจของเกษตรกรบ้านห้วยบง ที่มีความสำคัญและมีส่วนผลักดันต่อการดำเนินชีวิต หรืออาชีพของเกษตรกร คือ

1. การถือครองที่ดิน สืบเนื่องจากลักษณะการครอบครองที่ดินของชาวบ้านห้วยบง แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ที่ดินที่เป็นบริเวณปลูกสร้างที่อยู่อาศัย กับที่ดินที่เป็นที่สำหรับทำนาทำไร่ ฉะนั้นเพื่อให้มีความสอดคล้องกับเงื่อนไขข้างต้น จึงขอสถาปนาถึงเฉพาะการครอบครองที่ดินที่เป็นที่นาไร่นั้น จากคำพูดของผู้อาวุโสในหมู่บ้านเล่าให้ฟังว่า ".....ที่ดินสำหรับทำนาทำไร่นั้น แล้วแต่ความสมัครใจ เอาหรือไม่เอาก็ได้ ถ้าเอาก็บุกเบิกเอาเอง....." และจากการที่หมู่บ้านได้กลายเป็นหมู่บ้านเปิด มีถนนหนทางติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียงสะดวกขึ้นประการหนึ่ง ประการที่สอง การผลิตที่ยังต้องอาศัยดินฟ้าอากาศเป็นหลัก ทำให้มีการขายที่ดินบางส่วนให้กับคนหมู่บ้านเดียวกัน โดยเฉพาะที่ดินที่อยู่บริเวณชายขอบหมู่บ้านที่มีระยะทางไกลจากที่อยู่อาศัย จากนั้นได้มีการบุกเบิกจับจองและขอซื้อที่ดินที่อยู่ใกล้หมู่บ้านเพิ่มขึ้น เกษตรกรบางรายเล่าว่า ".....การมีที่ดินมากไม่ใช่ว่าจะสามารถทำกินได้ทั้งหมดหรอก บางส่วนก็ปล่อยทิ้งไว้ขึ้นอยู่กับฟ้าฝนในแต่ละปี....." ส่วนกรณีการเช่าที่ดินทำกินนับว่ามีอยู่น้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มครอบครัวที่อพยพมาอยู่ในหมู่บ้านช่วงหลัง ๆ เท่านั้น และการเช่าจะเป็นการทำกินเพิ่มเติมจากที่ดินที่ตนเองมีอยู่แล้วมากกว่า กรณีที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง

2. ทุนวัสดุอุปกรณ์ การผลิตด้านการเกษตร ทุนวัสดุอุปกรณ์เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญมากที่สุด เพราะเกษตรกรจำเป็นต้องใช้จ่ายในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนาทำไร่ เกษตรกรต้องใช้ทุนเพื่อจ่ายเป็นค่าจ้างและค่าวัสดุต่าง ๆ คือค่าเตรียมดิน ค่าพันธุ์พืช (เฉพาะการทำไร่นั้น ส่วนการทำนาเกษตรกรจะมีพันธุ์ข้าวของตนเองไว้แล้ว) ค่าแรงงานปลูก ค่าปุ๋ยเคมี ค่ากำจัดวัชพืช ค่าน้ำมัน และค่าเก็บเกี่ยว เป็นต้น

สำหรับที่มาของเงินทุน เกษตรกรส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิกของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ดังนั้นในแต่ละปีเกษตรกรส่วนใหญ่จะใช้วิธีกู้เงินจากธนาคารเพื่อเป็นทุนในการผลิต ทำให้เกิดภาวะหนี้สินผูกพันระยะสั้นและระยะยาว เพราะไม่สามารถชำระหนี้สินให้สิ้นสุดได้ นอกจากนั้นยังมีเกษตรกรบางส่วนที่ต้องกู้เงินจากนายทุนทั้งในและนอกหมู่บ้าน

3. แรงงานและเทคโนโลยี แรงงานในการผลิตด้านการเกษตรที่เห็นค่อนข้างชัดเจนคือ แรงงานที่เกี่ยวข้องกับการทำนาทำไร่ แต่เดิมอาศัยแรงงานจากคนและสัตว์ในขั้นตอนของการผลิตที่สำคัญ ๆ คือ การนเตรียมดิน (การไถ คราด) การปลูก (ดำนา) การเก็บเกี่ยว และการนวด โดยแรงงานส่วยใหญ่เป็นการ "เอาแรง" หรือ "การลงแขก" ในหมู่เครือญาติและเพื่อนบ้านส่วนในปัจจุบันการใช้แรงงานดังกล่าวได้แปรเปลี่ยนไป เนื่องจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เกษตรกรหันมาใช้เครื่องทุ่นแรงในการผลิตมากขึ้น ได้แก่ รถไถใหญ่ รถไถเดินตาม รถเกี่ยวและรถนวดข้าว (ชาวบ้านเรียกว่ารถดุด) เครื่องทุ่นแรงเหล่านี้สามารถช่วยให้เกษตรกรขายพื้นที่ที่ทำการเพาะปลูกได้มากขึ้น และใช้เวลาในการทำงานน้อยลงกว่าเดิม ขณะเดียวกันก็ต้องใช้เงินทุนเพื่อการจ้างเครื่องทุ่นแรงแทนการจ้างแรงงานจากคนเช่นกัน

4. ระบบตลาด ระบบตลาดของผลผลิตทางการเกษตรของหมู่บ้านขึ้นอยู่กับประเภทของสินค้าที่จะจำหน่าย อาทิ เช่น ข้าวและพืชไร่ โรงสีและพ่อค้าคนกลางจะเป็นตัวกำหนดราคาของผลผลิต การขายข้าวที่เหลือจากการเก็บไว้บริโภคและเก็บไว้เป็นพันธุ์แล้วเกษตรกรจะตัดสินใจว่าจะขายข้าวให้โรงสีใด (โรงสีในหมู่บ้านมี 2 แห่ง) เมื่อตกลงใจแล้วจะไปบอกโรงสีถึงกำหนดการเก็บเกี่ยว ทางโรงสีจะบริการในด้านรถขนถ่าย นับเป็นกระบวนการที่ทำไปพร้อมกันคือขณะที่รถเกี่ยวข้าวหรือ "รถดุด" ทำงานเสร็จเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านจะได้ข้าวเปลือกที่พร้อมที่จะขายทันที ส่วนผลผลิตพืชไร่ เช่น ถั่วเขียว งา ข้าวโพด เกษตรกรจะนำไปขายให้กับพ่อค้าส่งในเมือง ซึ่งรวมทั้งสินค้าทางการเกษตรอื่น ๆ ด้วย ได้แก่ พืชผักสวนครัว ดอกดาวเรือง (ส่งจำหน่ายตลาด 4 มุมเมือง กรุงเทพฯ) เป็นต้น

5. การบริโภคในครัวเรือน จากการสำรวจของสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองอุดรดิตถ์ "เอกสารแนวทางการพัฒนาการเกษตรระดับหมู่บ้าน" โครงการปรับปรุงระบบแผนและพัฒนาเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร ปี 2540 พบว่า ค่าใช้จ่ายครัวเรือนของเกษตรกรมีมากน้อยเรียงตามลำดับ คือ ค่าอาหารการกิน (35%) ทุนในการเกษตร (20%) การศึกษาเล่าเรียนของบุตรหลาน (15%) สิ่งอำนวยความสะดวกในบ้าน (10%) ค่ารักษาพยาบาล (10%) หนี้เงินต้นเงิน (4%) และการทำบุญทำกุศล (4%) และอื่น ๆ (2%)

6. ระบบหนี้สิน สืบเนื่องจากการประกอบอาชีพด้านการเกษตรโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำไร่ทำนาของชาวบ้านห้วยบง ต้องขึ้นอยู่กับความไม่แน่นอนของสภาพดินฟ้าอากาศเป็นสำคัญ ปีใดที่ปริมาณน้ำฝนเพียงพอสม่ำเสมอ เกษตรกรก็จะสามารถทำการเพาะปลูกได้ดีแต่

ถ้าปีใดที่ประสบกับภาวะฝนแล้ง ก็นับเป็นปีที่เกษตรกรตกอยู่ในสภาพลำบากเช่นกัน ความจำเป็นที่ต้องทำมาหากินและเพื่อการอยู่รอดได้ก็คือ การหาเงินทุนจากแหล่งเงินทุนของรัฐและเอกชน ชาวบ้านหลายคนเล่าตรงกันว่า "....เคยทำไร่นานา ก็ต้องทำไร่นานาจะให้เป็นทำอาชีพอื่นได้อย่างไร เมื่อไม่มีทุนก็จำเป็นต้องกู้ ธกส....." ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ของหมู่บ้านมีหนี้สินผูกพันทั้งระยะสั้นและระยะยาว ดังกล่าวแล้วข้างต้น

7. ระบบการออมทรัพย์ เกี่ยวกับการออมทรัพย์ของเกษตรกรในหมู่บ้านที่เกิดจากการรวมกลุ่ม มองเห็นได้ชัดและเป็นรูปธรรมเพียง 2 กิจกรรม คือ กิจกรรมแรกเป็นการรวมกลุ่มที่ค่อนข้างใหญ่มากในระดับตำบล ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากทางการ ได้แก่ กลุ่มฌาปนกิจ ส่วนกิจกรรมที่สอง แม้จะไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการเงินการทอง แต่ก็เป็นกิจกรรมที่ถือได้ว่าเป็นการออมทรัพย์เหมือนกัน คือกิจกรรมธนาคารข้าวเปลือก ผู้ใหญ่บ้านจินดา มาฮวด (อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน) เล่าให้ฟังถึงที่มาของกิจกรรมธนาคารข้าวเปลือกของหมู่บ้านว่า "...การจัดตั้งธนาคารข้าวเปลือกของหมู่บ้าน มีวัตถุประสงค์หลัก คือการแก้ปัญหาการไม่มีข้าวกินในครอบครัวบางช่วงของฤดูการเพาะปลูก ธนาคารข้าวเปลือกเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2527 จนถึงปัจจุบันมีคณะกรรมการดำเนินงานจำนวน 9 คน และผู้ตรวจสอบบัญชี จำนวน 5 คน รวมเป็น 14 คน (มาจากการเลือกตั้งของสมาชิก) มีสมาชิกทั้งสิ้น 107 คน จำนวนหุ้น 203 หุ้น ๆ ละ 5 ถัง ช่วงของการยืมข้าวจะอยู่ระหว่างเดือนสิงหาคม - ตุลาคม การส่งคืนข้าวจะอยู่ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ - มีนาคม ของทุกปี (ธนาคารคิดดอกเบี้ยอัตรา 5 ถัง : 1 ถัง) และมีการทำบุญฉลองความสำเร็จในการทำนาเป็นประจำทุกปี เรียกว่าการทำบุญกลางบ้าน อีกประการหนึ่ง คือการปันผล ธนาคารจะปันผลเฉลี่ยคืนตามจำนวนหุ้นทุก ๆ 3 ปี ซึ่งเป็นผลมาจากการขายข้าวเปลือกที่เก็บสะสมไว้แต่ละปี จึงนับเป็นกิจกรรมที่ทั้งช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งไปพร้อม ๆ กัน

สำหรับเงื่อนไขทางสังคมของเกษตรกรบ้านห้วยบง ที่มีส่วนผลักดันต่อวิถีชีวิตด้านการเกษตรของเกษตรกร ประกอบด้วย

1. ความสัมพันธ์ในครอบครัว ดังที่ได้เคยกล่าวไปถึงลักษณะของครอบครัวของชาวบ้านห้วยบง ที่มีพื้นฐานมาจากความเป็นเครือญาติค่อนข้างสูงประการหนึ่ง ประการที่สอง คือ แนวโน้มการเปลี่ยนจากครอบครัวขยายไปเป็นครอบครัวเดี่ยวมีสูงในอนาคต และมี

ลักษณะพิเศษตรงที่หลังการแต่งงานผู้ชายอาจไปอยู่กับฝ่ายหญิง หรือฝ่ายหญิงอาจต้องไปอยู่กับฝ่ายชายก็ได้ ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและเหตุผลในเรื่องการทำมาหากิน ครอบครัวที่มีลูกหลายคนเมื่อแต่งงานหรือออกรเรือนแล้ว มักจะปลูกบ้านอยู่ใกล้กับบ้านของพ่อแม่ เพื่อความอบอุ่น และดูแลผู้อาวุโส ครอบครัวลักษณะนี้จะมีรูปแบบความสัมพันธ์ที่เห็นได้ชัดเจน คือ ผู้ชายหรือผู้หญิงของแต่ละครอบครัวจะช่วยเหลือซึ่งกันและกันสูงเรื่องการทำมาหากินที่สืบทอดมาจากพ่อแม่ ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานในบางส่วน และเมื่อมีผลสำเร็จจากการทำอาชีพแต่ละปี จะมีการเฉลี่ยรายได้เป็นกองกลางสำหรับพ่อแม่อีกส่วนหนึ่งด้วย อีกประการหนึ่งที่พบเห็นมากที่สุดในครอบครัวคือ พ่อแม่และผู้เฒ่าผู้แก่มักจะได้รับความสะดวกใจให้ดูแลบุตรหลาน อบรมสั่งสอนกล่อมเกล่า ในช่วงที่ยังเป็นเด็กหรือเรียนยังไม่จบระดับประถมศึกษา การที่ลูกหลานจะติดตามพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ไปทำงานทำอะไรและอื่น ๆ ดังเช่นภาพในอดีตนั้นได้เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง โรงเรียนประถมศึกษาเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงโดยตรง ทำให้เด็กรุ่นหลัง ๆ ต่อมาขาดประสบการณ์ตรง ขาดการซึมซับในวิถีชีวิตการประกอบอาชีพจากพ่อแม่และผู้อาวุโสในครอบครัว

ส่วนครอบครัวขนาดเล็กหรือครอบครัวเดี่ยว หน้าที่ในการตัดสินใจทางสังคมและทางด้านการประกอบอาชีพของครอบครัวจะเป็นหน้าที่ของพ่อ โดยมีแม่และลูก ๆ เป็นผู้ให้การสนับสนุนช่วยเหลือ หน้าที่ของแม่คือรับผิดชอบงานบ้าน การเลี้ยงและอบรมสั่งสอนบุตร และช่วยงานอาชีพตามสมควร เช่น ช่วยเตรียมอาหารการกินไปนาไร่ ช่วยหว่านข้าวในนา เป็นต้น ส่วนลูก ๆ ที่ยังเป็นเด็ก หน้าที่สำคัญ ๆ คือช่วยงานบ้านต่าง ๆ แต่ถ้าโตเป็นหนุ่มสาว ผู้ชายจะช่วยงานที่พ่อทำ และผู้หญิงจะช่วยงานที่แม่ทำ ซึ่งทำให้เกิดการถ่ายทอดวิชาอาชีพและอื่น ๆ จากคนในครอบครัว

2. ความสัมพันธ์กับเครือญาติและเพื่อนบ้าน สืบเนื่องจากครอบครัวและเครือญาติของหมู่บ้านห้วยบง มีพื้นที่มาจากตระกูลที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในรุ่นแรก ๆ เช่น ตระกูลอุ่มมาก ดิษฐรัฐ เลี้ยงประเสริฐ ดันจ่าง และข้าทึบทิม เป็นต้น อีกทั้งสภาพแวดล้อมในอดีตที่การเดินทางเข้าออกหมู่บ้านค่อนข้างลำบากมาก ทำให้เกิดการแต่งงานระหว่างตระกูลดังกล่าว มีผลทำให้เครือญาติเครือญาติในชั้นลูกและหลานโยงใยผูกพันกันหนาแน่นมาก บางครั้งสร้างความสับสนต่อการลำดับญาติและการเรียกญาติผู้ใหญ่

ปัจจุบันถึงแม้ว่าการเดินทางเข้าออกหมู่บ้านจะมีถนนหลายสาย รวมทั้งถนนหลวงที่ติดต่อกับตัวเมืองได้สะดวกสบายกว่าเดิมก็ตาม แต่การแต่งงานกับคนนอกหมู่บ้านก็ยังมิ

อยู่น้อยเช่นเดิม ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านหรือต่างจังหวัด ฉะนั้นความสัมพันธ์ระดับเครือญาติและเพื่อนบ้าน จึงยังคงมีอยู่อย่างแน่นแฟ้น สังเกตได้จากยังมีการ "เอาแรง" ในระบบการผลิตด้านการเกษตรอยู่บ้าง เช่น ช่วยไถนา หว่าน และการเก็บเกี่ยวข้าว หรือการช่วยกันซ่อมสร้างบ้าน ตลอดจนโรงเรียนเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ หมู วัว ส่วนการพบปะกันโดยทั่วไปของชาวบ้านโดยทั่วไปจะสังเกตและพบเห็นได้ตามโอกาสและกิจกรรมต่าง ๆ อาทิเช่น บ้านผู้ใหญ่บ้าน ร้านขายของชำ การทำบุญที่วัด การทำบุญกลางบ้าน งานแต่งงาน งานบวชพระ และงานศพ เป็นต้น นอกเหนือไปจากนั้น อาจพบปะกันในกิจกรรมที่โรงเรียนประถมศึกษาหรือหมู่บ้านกำหนดขึ้น

3. ความสัมพันธ์กับกลุ่มอาชีพการเกษตรและอาชีพอื่น ถ้ามองย้อนหลังไปในอดีตความสัมพันธ์ของกลุ่มอาชีพการเกษตรจะมองเห็นได้ชัดเจนที่สุด ในกิจกรรมการผลิตหลักของหมู่บ้าน คือการทำนาไร่ ภาพความสัมพันธ์ที่เด่นชัดจะเป็นความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในการทำนา เรียกกันโดยทั่วไปว่า "การลงแขก" หรือ "การเอาแรง" เพราะในช่วงเวลานั้นยังต้องอาศัยแรงงานจากคนและสัตว์เข้าช่วยในการไถ คราด เตรียมดินให้พร้อม ช่วยกันถอนกล้า ตัดแต่งต้นกล้า และมัดกล้า เป็นต้น โดยกำหนดจากความพร้อมของเจ้าของที่นาว่าจะเริ่มกระบวนการปลูกเมื่อใด แล้วจึงตกลงกันว่าจะเริ่มของใครก่อนจนถึงสุดท้าย และอีกระยะหนึ่งจะช่วยกันเก็บเกี่ยว ตากแห้ง และช่วยกันขนเข้าลานนวด ซึ่งนิยมตั้งลานนวดในแปลงที่นา และทำงานกันในตอนกลางคืน (อากาศไม่ร้อน) วิธีการนวดจะใช้แรงความเดินเหยียบย่ำ ผสมกับแรงคนฟาดฟ้อนข้าว และเป็นธรรมเนียมที่เจ้าของข้าวจะต้องเลี้ยงอาหารและเครื่องดื่มแก่บรรดาผู้ที่มาช่วยงานตามสมควร จากปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับระบบการผลิต ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ทางสังคมของเกษตรกรที่เด่นชัดมากที่สุดในขณะนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นเครือข่ายขั้นพื้นฐานของสังคมเกษตรของไทย และเป็นรากฐานของวัฒนธรรมการผลิต (การทำนา) ด้วยเช่นกัน

ในระยะเวลาต่อมาประเทศได้มีการวางนโยบายการพัฒนาประเทศ โดยใช้การพัฒนาเศรษฐกิจนำหน้า การแพร่กระจายของระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ รวมทั้งความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีด้านการเกษตร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบตลอดจนกระบวนการย่อย ๆ ในระบบการผลิตของเกษตรกร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนาทำไร่ที่รูปแบบและการผลิตมีการปรับเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วมาก หมู่บ้านห้วยบงในอดีตรูปแบบการทำนาจะเป็นนาดำเสียส่วนใหญ่ มี

นาหวานบ้างเล็กน้อย แต่ปัจจุบันรูปแบบการทำนาเป็นนาหวานทั้งหมด กระบวนการทำนาหวานจะมีขั้นตอนระยะเวลา คน หรือแรงงานที่จำกัดกว่าการทำนาดำ กล่าวคือจะเหลือเพียงการไถเตรียมดิน การหว่าน การดูแล และเก็บเกี่ยวเท่านั้น ประกอบกับการใช้เครื่องจักรกลเข้ามาเกี่ยวข้อง ได้แก่ รถไถใหญ่ รถไถเดินตาม และเครื่องเกี่ยวพร้อมนวด ทำให้ลดขั้นตอน ระยะเวลา จำนวนคนที่เกี่ยวข้องได้จำนวนมาก จากสภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นมีผลต่อระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มเกษตรกรที่ทำให้โอกาสการพบปะเพื่อสังคมและเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ด้านอาชีพซึ่งกันและกันมีอัตราส่วนลดลง วิธีชีวิตของเกษตรกรมีความเป็นปัจเจกอย่างเห็นได้ชัดเป็นลำดับ จะมีเพียงในหมู่เครือญาติที่สนิทกันมากที่ยังมีการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามโอกาส ส่วนกลุ่มเกษตรกรที่ทำอาชีพเสริมอื่น ๆ เช่น กลุ่มผู้เลี้ยงวัว หมู ผัก ปลูกดาวเรือง และกลุ่มยุวเกษตรกร เป็นต้น จะมีการไปมาหาสู่กันในลักษณะแบบตัวต่อตัวมากกว่า ยังไม่มีการรวมตัวในรูปแบบของกลุ่มที่ชัดเจน ยกเว้นกลุ่ม ผู้เลี้ยงหมู ปลูกดาวเรือง และกลุ่มยุวเกษตรกร ที่มีระบบการรวมกลุ่มที่เป็นรูปธรรมมากกว่ากลุ่มอื่น

4. ความสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชน เกษตรกรมีการติดต่อสัมพันธ์กับคนนอกหมู่บ้านหรือชุมชนที่สำคัญ ๆ คือ ประการแรกกลุ่มข้าราชการหรือตัวแทนของระบบราชการ ได้แก่ ครูอาจารย์โรงเรียนประถม-มัธยมศึกษา สถานศึกษามักมีกิจกรรมหลาย ๆ กิจกรรมที่ทำให้เกิดการพบปะคุ้นเคยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพราะผู้ปกครองนักเรียนส่วนใหญ่จะเป็นเกษตรกรนั่นเอง กลุ่มพัฒนากร เกษตร และสาธารณสุข ก็เป็นอีกกลุ่มราชการที่เกษตรกรมีโอกาสที่จะได้สัมผัสและมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวแทนกระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตรเป็นหน่วยงานหลักที่มีความใกล้ชิดกับเกษตรกรมากที่สุด การสมัครเข้าโครงการต่าง ๆ การปรึกษาปัญหาด้านการเกษตร ตลอดจนการเยี่ยมเยียนชาวบ้านเกษตรกรในพื้นที่โดยตรงและยิ่งไปกว่านั้น การให้ความรู้ความคิดเห็นเพื่อการปรับเปลี่ยนในวิถีชีวิตของเกษตรกร ก็ล้วนแต่มาจากการกระตุ้นและสนับสนุนของเจ้าหน้าที่ทางการเกษตรทั้งสิ้น ประการที่สอง กลุ่มธนาคารและนายทุน เกษตรกรส่วนใหญ่ของหมู่บ้านจะเป็นสมาชิกของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ความสัมพันธ์ที่เกิดตามมาคือ ระบบการกู้ยืมเงินในการทำการเกษตร และเป็นลูกหนี้ของธนาคารส่วนนายทุนนอกกระบวนการ เกษตรกรพึ่งพาในด้านเงินทุนค่อนข้าง

น้อยรายมาก ประการที่สาม กลุ่มพ่อค้า เกษตรกรจำเป็นต้องมีการติดต่อซื้อขายกับพ่อค้าในเมืองในด้านเครื่องมือการเกษตร ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า ปุ๋ย และบางครั้งจะได้รับการถ่ายทอดเรียนรู้จากการบอกกล่าวของพ่อค้าในเรื่องต่าง ๆ อีกด้วย

5. การแพร่กระจายของวัฒนธรรมเมือง ความเจริญของเมืองหรือจังหวัดที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านห้วยบง เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2526 ที่แยกตัวจากหมู่ที่ 5 เป็นหมู่ที่ 7 ระบบการปกครองส่วนท้องถิ่นเริ่มมีบทบาทมากขึ้น พ.ศ. 2530 มีการขยายไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้านเกือบทุกบ้านมีไฟฟ้าใช้ พ.ศ. 2536 มีระบบน้ำประปาใช้ของหมู่บ้าน ช่วยให้ชาวบ้านมีน้ำสะอาดไว้อุปโภคและบริโภคสะดวกสบายขึ้นกว่าเดิม และยิ่งไปกว่านั้นห่างจากหมู่บ้านเพียง 3.5 กิโลเมตร จะเป็นทางหลวงหมายเลข 11 สายเด่นชัย - พิษณุโลก ตัดผ่านซึ่งช่วยให้การติดต่อกับเมือง รวดเร็วยิ่งขึ้น พ.ศ. 2540 ถนนบางส่วนในหมู่บ้านได้งบประมาณจากทางราชการจัดสร้างถนนคอนกรีต และในอนาคตกำลังจะมีถนนลาดยางเชื่อมจากทางหลวงหมายเลข 11 ผ่านหมู่บ้านไปบรรจบกับถนนลาดยาง สายบ้านป่าขุน - บ้านน้ำทิพย์ จะยิ่งทำให้การเดินทางติดต่อกับภายนอก หมู่บ้านสะดวกในหลายเส้นทาง

จากความเจริญของเมืองและจากผลการพัฒนา นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงปรับตัวของการดำเนินชีวิตของคนในหมู่บ้านและชุมชนอย่างผสมกลมกลืน และได้กลายเป็นองค์ประกอบของคนทั่วไป ได้แก่ ประการแรก เครื่องมือในการผลิตและเก็บเกี่ยว หมายถึง รถไถนาเดินตาม รถเกี่ยวและนวดข้าว เครื่องสูบน้ำ เครื่องฉีดและพ่นสารเคมี เกษตรกรมีการยอมรับความทันสมัยของเทคโนโลยีค่อนข้างสูงมาก นับเป็นความจำเป็นที่เกษตรกรทุกครัวเรือนจะต้องมีเครื่องมือ เหล่านี้สำหรับประกอบอาชีพ ประการที่สอง เครื่องอำนวยความสะดวกที่ใช้จำเป็นเป็นเชื้อเพลิงจากเดิมที่ชาวบ้านอาศัยการเดินเท้าและจักรยาน 2 ล้อในการเดินทาง ปัจจุบันความนิยมมุ่งไปที่รถจักรยานยนต์หรือรถเครื่องที่มีความคล่องตัวกว่า รวมทั้งรถยนต์ทุกชนิดที่คนในหมู่บ้านพยายามที่จะมีใช้กัน โดยเฉพาะ "รถอีแต่น" ประการที่สาม เครื่องอำนวยความสะดวกที่ใช้ไฟฟ้า ซึ่งนับว่าค่อนข้างจะมีใช้กันอย่างแพร่หลายทุกครอบครัว อาทิเช่น ตู้เย็น โทรทัศน์ เครื่องเสียง หม้อหุงข้าว เครื่องซักผ้า ปัมป์น้ำ เตาไรต์ เครื่องวิดีโอ เป็นต้น ประการที่สี่ การซ่อมแซมบ้านจากเดิมที่ชาวบ้านนิยมสร้างบ้านด้วยไม้ หลังคามุงหญ้าคา พัฒนาเป็นบ้านไม้ หลังคาสังกะสีและกระเบื้องตามลำดับ ประการสุดท้าย การบริโภคอาหารสำเร็จรูป ร้านค้า

ในหมู่บ้านจะมีอาหารสำเร็จรูปชนิดต่าง ๆ ไว้จำหน่ายและคนในหมู่บ้านเริ่มคุ้นเคยกับการบริโภคอาหารสำเร็จรูปดังกล่าวโดยได้รับอิทธิพลจากการโฆษณาเป็นสำคัญ

เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อรูปแบบการเรียนรู้ของเกษตรกร

สืบเนื่องจากที่ได้กล่าวมาแล้วถึงรูปแบบการเรียนรู้ของเกษตรกร มี 3 รูปแบบ คือการเรียนรู้แบบดั้งเดิมหรือแบบธรรมชาติ เครือข่ายการเรียนรู้ และการเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ ซึ่งแต่ละรูปแบบล้วนแล้วแต่เกิดจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นตัวพื้นฐานด้วยกันทั้งสิ้น

การเรียนรู้แบบดั้งเดิมหรือแบบธรรมชาติ มีผลมาจากโครงสร้างทางสังคมของคนชนบทที่เป็นสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิม เริ่มจากสังคมระดับครอบครัวที่เป็นครอบครัวขยาย เครือญาติและเพื่อนบ้าน วิถีชีวิตเป็นแบบเรียบง่าย เด็ก ๆ จะได้รับการถ่ายทอดและเรียนรู้จากการได้พบเห็นการบอกเล่าและลงมือทดลองปฏิบัติทั้งเนื้อหาภายในบ้าน การทำมาหากิน จารีต ประเพณีและวัฒนธรรมของหมู่บ้าน เมื่อกระแสการพัฒนาในระดับจังหวัดได้เริ่มเข้าสู่หมู่บ้านอย่างมากมายและรวดเร็ว โดยเฉพาะระบบโรงเรียนที่บังคับให้ผู้ปกครองทุกคนต้องส่งลูกหลานเข้าเรียนตามเกณฑ์อายุของพระราชบัญญัติประถมศึกษา หน้าที่ของการถ่ายทอดความรู้จึงเปลี่ยนไป การไปโรงเรียนเพิ่มความสำคัญมากยิ่งขึ้นตามลำดับ การติดตามพ่อแม่ผู้ปกครองไปโรงเรียนมีโอกาสน้อยลงทำให้ความผูกพันกับวิถีชีวิตของการทำไร่ทำนาจากเดิมที่มีการซึมซับโดยธรรมชาติค่อย ๆ หดไป โอกาสของพ่อแม่ผู้ปกครองที่จะทำหน้าที่ผู้สอนและถ่ายทอดวิชาชีพระหว่างวัน มีน้อยกว่าโรงเรียน จากสังคมชนบทที่ได้รับการพัฒนาตามแนวทางของรัฐส่งผลให้รูปแบบการเรียนรู้แบบดั้งเดิมหรือแบบธรรมชาติได้รับผลกระทบค่อนข้างสูง ดังคำกล่าวของเกษตรกรที่ว่า ".....สมัยที่ยังเป็นเด็กอยู่พ่อแม่จะพาไปไร่ไปนาด้วย เมื่อโตขึ้นก็ทำแทนพ่อแม่บ้าง แต่สมัยนี้ลูกหลานต้องไปโรงเรียน จะตามไปไร่ไปนาบ้างก็เฉพาะวันหยุดเรียน....."

เครือข่ายการเรียนรู้ เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่มีพื้นฐานมาจากความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งมีจุดเริ่มจากครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้าน กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในชุมชน และกลุ่มบุคคลจากภายนอกชุมชน ระบบความสัมพันธ์แต่เดิมเป็นระบบปิดหรือตัดขาดจากภายนอก ปัจจัยสำคัญคือเส้นทางคมนาคมไม่สะดวกเท่ากับปัจจุบัน ทำให้คนในหมู่บ้านหวั่นหวาดไม่ค่อยได้เดินทางไปไหนมาไหนเท่าใดนัก เกิดความเป็นเครือข่ายระหว่างตระกูลดั้งเดิม 3-4 ตระกูล

ค่อนข้างหนาแน่นในชั้นลูกหลาน ระบบการผลิตในอดีตใช้เวลาและคนจำนวนมาก การช่วยเหลือกัน “ลงแขก” หรือ “เอาแรง” ยังมีอิทธิพลสูงต่อการเกษตรของหมู่บ้าน ภาพของเครือข่ายการเรียนรู้จะชัดเจนเฉพาะภายในหมู่บ้านหรือชุมชนเท่านั้น แต่จากการพัฒนาของรัฐทำให้หมู่บ้านเป็นหมู่บ้านเปิดนั้นก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงหลายประการตามมา ความสัมพันธ์กับคนจากนอกหมู่บ้านเริ่มสูงขึ้นทั้งภาครัฐและเอกชน การแพร่กระจายของความรู้เทคโนโลยี ข่าวสาร ข้อมูล จากภายนอกหมู่บ้านหลังไหลเข้าผสมผสานกับความรู้ดั้งเดิมของชุมชน ภาคเกษตรกรรมได้ถูกกำหนดบทบาทสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ โดยการผลิตสินค้าเพื่อการส่งออก การเกษตรสมัยใหม่ค่อย ๆ เข้ามาแทนที่การเกษตรแบบเดิม นักวิชาการและนักพัฒนาได้พยายามถ่ายทอดไปสู่เกษตรกรอย่างแพร่หลาย กระบวนการผลิตที่เคยใช้เวลาและจำนวนคนมาก ๆ แปรเปลี่ยนไปด้วยการนำเอาเครื่องจักร ปุ๋ยเคมี ตลอดจนพันธุ์พืช เข้ามาใช้แทนที่ การเรียนรู้ที่ได้จากการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การได้พบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทั้งด้านอาชีพและด้านอื่น ๆ เปลี่ยนไป นอกจากนั้นในระบบการผลิตสมัยใหม่ต้องอาศัยต้นทุนที่ค่อนข้างสูง อาทิ เช่น น้ำมันเชื้อเพลิง ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช ยารักษาโรค ค่าแรงงาน ค่าเก็บเกี่ยว เป็นต้น เพื่อให้ได้ผลผลิตสูงปริมาณเพียงพอด้วยการเพิ่มต้นทุน การขยายพื้นที่เพาะปลูก ในบางครั้งอาจประสบกับความผิดหวังเพราะดินฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวย การแก้ปัญหาเพื่อการเพาะปลูกในครั้งต่อไป คือ กู้เงินจาก “ธกส.” กลายเป็นหนี้ผูกพันอย่างต่อเนื่อง “.....ถ้าไม่ทำก็ไม่มีเงินส่ง ธกส. ....” ความเจริญและทันสมัยจากเมือง ทำให้เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนขยายวงออกไปอย่างหลากหลาย มีการเรียนรู้เกิดขึ้นภายใต้เครือข่ายในทุกระดับและทุกรูปแบบ

การเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ การเรียนรู้ลักษณะนี้เกิดขึ้นในมิติของสื่อต่าง ๆ โดยเฉพาะสื่อเอกสาร สื่อภาพ และสื่อเสียง ที่เกษตรกรสามารถเลือกได้ตามความสนใจ ความสะดวกของถนนหนทาง ความเจริญก้าวหน้าของระบบการจัดพิมพ์หนังสือ และเอกสารการเกษตร ทำให้มีสื่อสิ่งพิมพ์จำนวนมากในระดับท้องตลาด เกษตรกรมีโอกาเลือกซื้อได้ในราคาไม่แพงนัก ที่สำคัญที่สุดคือสื่อภาพและเสียง ซึ่งหมายถึงวิทยุและโทรทัศน์ เกือบทุกครอบครัวเกษตรกรจะมีวิทยุและโทรทัศน์ไว้ฟังและดูรายการสนใจอยากเรียนรู้ ปัจจุบันโทรทัศน์มีผลกระทบสูงมากต่อทัศนคติของเกษตรกรทุก ๆ ด้าน ความรู้ความแปลกใหม่จากทั้งในและต่างประเทศจากสื่อสารมวลชน ทำให้สังคมชนบทปรับตัวไปจากเดิม

เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร

จากการศึกษาถึงระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร โดยพิจารณาจากวิถีการผลิตที่มีองค์ประกอบสำคัญ ๆ ทำให้มองเห็นระบบคิดของเกษตรกรที่เป็นแบบองค์รวม เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมก็เป็นองค์ประกอบหนึ่งเช่นกัน ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมจากภายนอกที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนชนบท ทำให้ระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย การปรับเปลี่ยนระบบคิดดังกล่าวแสดงออกในวิถีการผลิตของหมู่บ้าน ตัวอย่างเช่น วิวัฒนาการการทำนาและการทำกิจกรรมการเกษตรกรอื่น

การเปลี่ยนไปทำนาหว่าน เกิดจากสภาพที่ไม่เอื้ออำนวยทางเศรษฐกิจคือ ดันทุนหรือเงินทุนกล่าวคือ การทำนาค่าที่อาศัยแรงคนและสัตว์ค่อย ๆ ปรับรูปแบบด้วยการทำนาค่าที่อาศัยเครื่องจักรเข้ามาช่วย จากกระบวนการทำนาค่าที่ประกอบด้วยขั้นตอนหลายขั้นตอน นับตั้งแต่การตกกล้า การเตรียมดิน การดำ การบำรุงรักษา การเก็บเกี่ยวและนวด การเก็บเข้ายุ้งฉาง ตามลำดับ ทำให้เห็นได้ชัดว่าการลงทุนการทำนาค่ามีต้นทุนที่ค่อนข้างสูง ประกอบกับการขยายที่นามากขึ้นกว่าอดีต เกษตรกรเกิดความตระหนักจึงหันเหไปทำนาหว่านกันมากขึ้น จนกระทั่งการทำนาหว่านกลายเป็นเรื่องปกติทั่วไปของหมู่บ้าน (ขั้นตอนการทำนาหว่านได้แก่เตรียมดิน หว่าน บำรุงรักษา เก็บเกี่ยว จำหน่าย) นอกจากนั้นหมู่บ้านยังสามารถทำนาปรังได้เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2540 การที่หมู่บ้านมีปริมาณการผลิตข้าวที่สูงขึ้น เกิดจากแรงผลักดันของเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่ผลิตเพื่อขายมากขึ้น เกิดจากการกระตุ้นและส่งเสริมจากภาครัฐ และเกิดจากความต้องการที่จะเพิ่มรายได้ต่อปีของเกษตรกรเองด้วย

การเพิ่มกิจกรรมทางการเกษตรของเกษตรกรที่มีมากกว่าหนึ่งกิจกรรม เช่น การทำนาไร่ผสมกับการเลี้ยงวัว หมู ฝรั่ง ปลูกไม้ดอก เป็นการเพิ่มหรือเสริมรายได้ในครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีความมั่นคงดำรงอยู่ได้ยิ่งขึ้น เพราะการทำนาไร่ต้องอาศัยธรรมชาติอีกทั้งราคาผลผลิตที่ไม่แน่นอน ไม่อาจเป็นหลักประกันได้ว่าจะมีความแน่นอนในทุกปี และจากบทเรียนของความแห้งแล้งที่เคยเกิดขึ้นของบ้านห้วยบง ทำให้เกษตรกรมีแนวความคิดที่จะปรับปรุงวิถีการผลิต โดยเฉพาะการเสริมรายได้จากการทำนาไร่ และในอนาคตรายได้เสริมบางตัวอาจกลายเป็นรายได้หลักก็อาจเป็นไปได้

อีกปรากฏการณ์หนึ่งการเปลี่ยนระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกรก็คือ มีเกษตรกรบางส่วนจำเป็นต้องเปลี่ยนไปทำอาชีพอื่น เนื่องจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ เช่น การขาดทุน มีที่ดินจำกัด หนี้สิน เป็นต้น "...ถ้าไม่หยุดก็ต้องเป็นหนี้อย่างไม่จบสิ้น โดยเฉพาะหนี้สินจาก ธกส. ..." ทำให้เกิดการทบทวนบทเรียนและเปลี่ยนการดำเนินชีวิตสู่อาชีพใหม่ที่มีความแตกต่างไปจากวิถีการผลิตทางการเกษตร เช่น อาชีพช่างก่อสร้างที่ไม่ต้องลงทุนเพียงแต่ใช้หัวคิดกับแรงงานเข้าแลกเท่านั้น ไม่ต้องคำนึงถึงดินฟ้าอากาศ อีกทั้งยังมีรายได้ตลอดทั้งปีอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญคือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 - ปัจจุบัน ที่พยายามจะทำให้ประเทศไทยเป็นประเทศอุตสาหกรรม มุ่งผลิตสินค้าเพื่อการส่งออกทั้งสินค้าเกษตรและอุตสาหกรรม มีการสนับสนุนส่งเสริมให้เกษตรกรใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาช่วยในวิถีการผลิต การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า ประปา โรงเรียน เป็นต้น ในทุกหมู่บ้านเหล่านี้ส่งผลกระทบไปพร้อมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมชนบทโดยรวม รวมทั้งรูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนไปอย่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทั้งในระบบมหภาคและระดับจุลภาคนั่นเอง